

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / PESACH 2025 / JAARGANG 36 / NR. 139

Itay Garmy

Dialogo en kracht

Oy Vey

Joods Manifest

Demografie

Handzaam overzicht

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

Ziekenhuis Amstelland

Aangenaam dichtbij voor iedereen

Ziekenhuis
Amstelland

Wij bieden zorg met nesjomme

Samen sta je nooit alleen

Wil jij ook een bijdrage leveren aan de zorg?
Scan de QR-code voor meer informatie
over ons ziekenhuis en onze vacatures.

EXECUTEUR . NL

rt(4) DE ERFGENAAM

10% Ledenvoordeel

Executeur.nl wikkelt uw nalatenschap af precies zoals u dat wenst.

De spelregels van het erfrecht zijn complex. Wij ontzorgen uw nabestaanden in moeilijke tijden.

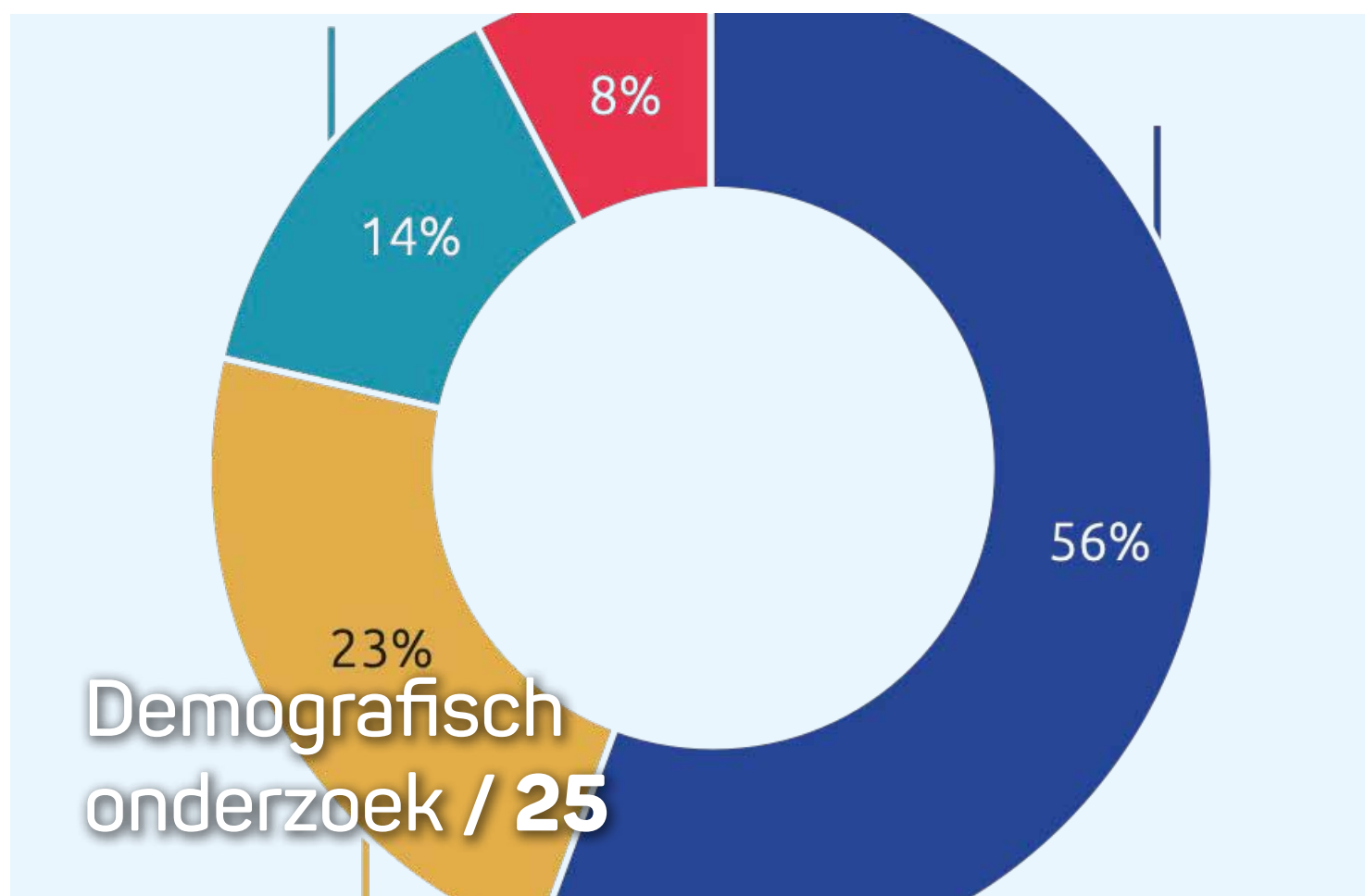
- Benoeming in testamenten en levenstestamenten
- Deskundige afwikkeling en advies

Neem contact op met Klaas Zondervan:
info@executeur.nl of 085 - 060 4243

Klaas Zondervan

www.executeur.nl

Benjamin 139 / jaargang 36 / Pesach sameach

Inhoudsopgave

6	Kunst / Kèrèn Vromen	40	Freyda / Maxim Heijmerink
8	Interview / Itay Garmy	42	Uitgelicht / Podcast Ronit Palache
12	Ergernissen / Taalgebruik		
14	Literatuur / Nathan Englander		Agenda/groepen, Lev, Mediene, CDR, Sjoekertjes vanaf pagina 44
16	Gemeenschap / Oy Vey		
19	Pesach / Familiegeheugen		
20	Curaçao / Liesbeth van der Kar		
22	Amsterdam 750 / Bestuurders		
30	Mijn leven / Estella Michel		
32	Archieven / CABR		
35	Column / Emile Schrijver		
36	Eten / Afwas met Pesach		

Momenten van verbinding

Het is nu, in 2025, tachtig jaar sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Het geeft, zeker in deze roerige tijden, een extra dimensie aan de herdenkingen, ook al hebben die altijd hun eigen waardigheid en betekenis. Het markeren van tachtig jaar na de bevrijding van Auschwitz was bijvoorbeeld een bijzonder moment. Het lezen van de namen in Kamp Westerbork van de 102.000 slachtoffers uit Nederland waar JMW ook aan deelnam, was zoals altijd gevoelig en emotioneel.

Dat zijn momenten waarop we met z'n allen niet alleen stilstaan bij de vreselijke dingen die zijn gebeurd, maar waarop we ook steun bij elkaar vinden en het gevoel ervaren met elkaar verbonden te zijn. Ook de komende maanden staan met Jom Hasjoa en de 4 Mei Herdenking nog in het teken van herdenken. Zoals ieder jaar kan eenieder die dat wil samen met JMW op 4 mei herdenken.

Podcastserie *Joods (over)leven*

Tachtig jaar lijkt een lange tijd. Er zijn steeds minder mensen in leven die de oorlog zelf hebben meegemaakt, maar het trauma leeft intergenerationeel door, zo realiseerde journaliste en schrijfster Ronit Palache zich. Ze heeft naar aanleiding daarvan voor JMW een podcastserie gemaakt, *Joods (over)leven*, die nu in zijn geheel online staat (te beluisteren via Spotify, Apple Podcast en Deezer).

In zestien afleveringen spreekt ze steeds een uur lang met mensen van verschillende generaties en achtergronden. De uiteenlopende verhalen kunnen herkenning bieden, of juist nieuwe informatie. Ze geven een gevoel van verbinding tussen de verschillende generaties, en ook binnen die generaties. Zie ook het artikel over Ronit en de podcast in deze Benjamin.

Demografisch onderzoek

Hoe sterk het thema herdenken tachtig jaar na het einde van de oorlog leeft onder Nederlandse Joden, bleek ook uit de resultaten van het demografisch onderzoek dat JMW heeft laten uitvoeren en dat in januari verscheen. De Holocaust herdenken kwam daarbij voor de meeste mensen naar voren als het meest belangrijke element van de Joodse identiteit. Het werd op de voet gevolgd door het bestrijden van antisemitisme.

Uiteraard staan er nog veel meer interessante gegevens in het onderzoek. Daarom hebben we in dit nummer van de Benjamin een samenvattend factsheet opgenomen dat eventueel uitgenomen kan worden.

Erfgoed festival

Herdenken en antisemitisme zijn terreinen waarop we bij JMW zeer actief zijn, maar we vinden het ook heel belangrijk om te helpen om aan de positieve beleving van de Joodse identiteit invulling te geven. Het derde belangrijkste element van de Joodse identiteit, bleek uit het onderzoek, was dat men er trots op is om onderdeel te zijn van het Joodse volk, een gevoel van verbonden te zijn met elkaar dus.

Een van de manieren om die trots positief te beleven is aandacht te besteden aan Joods erfgoed in Nederland. Het JMW-programma Joodse erfgoed en identiteit, vooral gericht op de mediene, dus buiten Amsterdam, is daar een voorbeeld van. Later dit jaar mondt dat uit in een heus erfgoed festival, dus houd onze agenda in de gaten!

Doorstart Crescas

Zonder kennis overleeft geen enkele identiteit. We zijn dan ook heel blij dat we als JMW een rol kunnen spelen in de doorstart van het educatief Joods centrum Crescas. De cursussen van Crescas, of het nu gaat over Joodse geschiedenis, filosofen, religie of iets anders, geven waardevolle informatie voor wie daar behoefte aan heeft, en zijn ook nog eens leuk en interessant.

Crescas heeft altijd veel raakvlakken gehad met JMW en nu we nauwer samenwerken, kan die band nog verder worden aangehaald. Zie bijvoorbeeld het stuk in deze Benjamin van Crescas-docent Raymund Schütz, die een cursus geeft over het doen van familieonderzoek in oorlogsarchieven.

Hij geeft in dit nummer uitleg over de gang van zaken rond de opening van het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging, CABR. Ook dat is een manier van verbinding maken, waar we bij JMW erg op gesteld zijn. Ik wens iedereen een chag Pesach sameach een goede seder.

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

Vive la difference!

Als we het over de Joodse gemeenschap hebben, doemt bij velen toch vaak een specifiek beeld op. Dat zijn dan de meestal bij een orthodox- of liberaal-Joods kerkgenootschap aangesloten gegoede burgers uit Amsterdam-Zuid en Buitenveldert. Kinderen op de Joodse scholen Rosj Pina en Maimonides. Een paar rabbijnen, bestuurders, mogelijk wat artsen, een politicus of twee, schrijvers, kortweg, pilaren van de samenleving. Als er een conclusie te trekken valt uit het demografisch onderzoek dat JMW begin dit jaar heeft gepubliceerd, en waarover meer in deze Benjamin, is het dat dit slechts een minderheid is binnen onze zeer gevarieerde en diverse Joodse gemeenschap.

Zeker als we de definitie hanteren van het Israëliësch recht op terugkeer, vertegenwoordigt het bovenstaande cliché slechts een fractie van de Nederlandse Joden. We zijn met z'n allen vooral seculier en zeker in onze relatie tot het geloof heel Nederlands, ook al zijn we steeds meer Israëliësch. We zijn er vaak trots op onderdeel te zijn van het Joodse volk en hebben duidelijk een gevoel van samenhang en verbintenis, maar zijn ook moeilijk samen te vatten als groep, *vive la difference!*

De redactie van de Benjamin geeft in dit nummer een eerste voorschot voor wat dit demografisch onderzoek voor ons blad kan betekenen. Wij willen er graag zijn voor die hele, brede, gevarieerde, gemengde en uiteenlopende Joodse gemeenschap. Maar, we zijn natuurlijk ook eigenwijs genoeg om te denken dat we zelf wel bepalen wat interessant en aansprekend is, dat hoort ook bij onze cultuur.

Je eigen pad volgen is iets dat als een rode draad door dit Pesachnummer loopt. Dat geldt zeker voor Itay Garmy, geïnterviewd door Margalith Kleijwegt. Gemeenteraadslid in Amsterdam voor Volt, toegewijd aan de dialoog in deze moeilijke tijden, en weifelend tussen Nederland en Israël. Garmy baant zijn eigen weg.

Dat geldt ook voor een jonge organisatie als Oy Vey, waar Jessica Polak naartoe toog om de lancering van hun Joods Manifest mee te maken. Hier wordt gewerkt aan een positieve invulling van de Joodse identiteit, iets wat gezien de resultaten van het demografisch onderzoek voor velen niet vanzelfsprekend is.

Uit het onderzoek bleek dat de feestdagen minder belangrijk zijn voor veel Nederlandse Joden.

Gezien de seculiere aard wellicht begrijpelijk, maar aangezien het toch momenten van samenkomen zijn, ligt hier voor sommigen mogelijk een kans invulling te geven aan dat gevoel onderdeel te zijn van het Joodse volk. Bij de Benjamin wensen we iedereen in ieder geval een chag Pesach sameach, en vrolijke seder!

Ferry Biedermann, *hoofdredacteur*

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt op aanvraag gratis verstuurd naar in Nederland wonende abonnees en is ook online te lezen. Woont u in het buitenland en wilt u de papieren Benjamin? Dan wordt u voor de extra kosten na aanmelding door JMW gefactureerd voor de volgende vier nummers. U kunt zich abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 140, Zomer 2025, verschijnt de week van 16 juni.

Benjamin redactie
Hoofdredacteur: Ferry Biedermann
Redactie: Karien Anstadt, Rico Brentjens, Marianne Fuchs, Jessica Polak, Patrick Sternfeld, Jolan Toff
Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
 Van Boshuizenstraat 12
 1083 BA Amsterdam
 tel 088 165 22 00
 E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Itay Garmy,
 foto Jan de Bruin

Kunst van Joodse cultuur Rotterdam en het mikwe

TEKST ESTHER SCHOLTENS FOTO'S ÀRON LENDVAI

Kèrèn Vromen werkte aan haar project *Geworteld*, over de zichtbaarheid van Joodse cultuur in Rotterdam, live in het Depot van Museum Boijmans van Beuningen. Omringd door kunst en cultuur vertelt ze me daar over haar artistieke invalshoek, over haar wensen en gedachten, over het ambacht van het creëren en de verhalen die ze wil vertellen en losmaken.

In haar werk gebruikt Kèrèn bewust verschillende media: ze schildert, werkt met textiel en schrijft. Ieder medium heeft zijn eigen uitdrukingskracht; het ene is geschikt voor het persoonlijke relaas, terwijl het andere zich leent om bijvoorbeeld de samenleving mee te beschrijven.

Kèrèn (22) studeerde in 2023 cum laude af in Leisure & Events Management aan de Kunstacademie Willem de Kooning in Rotterdam. Ze zegt dat ze er leerde met haar eigen kunstzinnige projecten verhalen te vertellen

over mensen, de samenleving en de stad. De studie gaf haar de mogelijkheid om echt impact te hebben, iets wat Kèrèn erg aansprak. Ze is afgestudeerd op een Joods onderwerp: de zichtbaarheid van de Joodse cultuur in Rotterdam. De naam van haar afstudeerwerk is *Geworteld*.

Tijdens het eerste deel van haar afstudeerwerk onderzocht Kèrèn haar eigen Joodse identiteit. In het verlengde hiervan verlegde ze haar aandacht naar de Joodse identiteit van haar stad. Ze kreeg de kans om samen te werken met Het Verhalenhuis Belvédère, dat in diezelfde periode aandacht besteedde aan hetzelfde onderwerp. Een oriënterend gesprek over samenwerking

leidde ertoe dat Kèrèn door het Verhalenhuis in dienst werd genomen.

Aan de uiteindelijke uitdrukingsvorm van *Geworteld* ging uitgebreid onderzoek vooraf. Kèrèn interviewde Joodse bewoners, deed een *photowalk* en las over de Joodse geschiedenis van de stad. Haar afstudeerbegeleider was historicus Rob Snijder die met joodserfgoedrotterdam.nl een website vol verhalen heeft over het oude Joods Rotterdam.

Kèrèn groeide op in Rotterdam, dacht de stad te kennen, maar leerde door haar onderzoek veel nieuws. Zo ontdekte ze dat de Coolsingel in het midden van een grote Joodse buurt lag, de Zandstraatbuurt. Vol goede moed besloot Kèrèn de Joodse kant van de stad te fotograferen. Dat viel echter tegen. Wat ze tegenkwam waren vooral

lege ruimtes. Er waren eigenlijk nauwelijks nog zichtbare Joodse sporen terug te vinden.

“Helemaal niet meer terug te vinden.”

Op de plek waar zich een gebouw van Tuschinski bevond is nu een steegje en daar waar een van de grootste synagoges van Rotterdam was, staat nu een Vietnamees restaurant. Kèrèn zegt dat ze dacht: “O nee! Dat blij Joodse leven wat ik op de website zag, is eigenlijk helemaal niet meer terug te vinden.” In plaats daarvan had ze foto's van leegtes. Hoe kon ze de geschiedenis van Joods Rotterdam toch zichtbaar en dus inzichtelijk maken?

Schema van schimmels

Ze kwam op het idee om gebruik te maken van een fenomeen dat vooral bekend is in de microbiologie; mycelium, de wortelstructuur van schimmels. In een bos verbindt het onzichtbare mycelium bomen en struiken en het geeft vanuit de ondergrond voeding aan de bovenlaag. Net zoals de Joodse geschiedenis onzichtbaar is, maar toch verbonden met het moderne Rotterdam en de stad nog altijd voedt.

Kèrèn heeft van stoffen en draden een *deep map* van de stad gemaakt, met verschillende lagen en maakt ook de onderlaag zichtbaar. Daarnaast heeft ze een stadskaart van de bovenlaag gemaakt. Je kunt beide 'kaarten' op elkaar leggen en in een meerdimensionale constructie bekijken, in het Depot hangen ze echter naast elkaar.

“Suggesties voor de Joods-Rotterdamse toekomst.”

Kèrèn Vromen, foto Esther Scholtens

Om een slag naar de toekomst te maken heeft ze een 'zine' gemaakt, een klein magazine dat naast de constructie hangt en waarin Kèrèn suggesties doet voor de Joods-Rotterdamse toekomst. Doordat Kèrèn in het Depot van Museum Boijmans van Beuningen live aan het project werkte, maakte ze ook contact met het heden. Bezoekers liepen langs, stelden vragen en maakten soms opmerkingen die behoorlijk confronterend waren. Zo werd Kèrèn aangesproken op wat er in Israël gebeurt. De beschuldigende toon hierin kon haar artistieke flow behoorlijk beïnvloeden. Kèrèn vertelt hoe ze met steun en hulp van collega's leerde hier mee om te gaan. Ook ontdekte ze dat ze emoties gewoon kan laten komen en voorbij laten gaan, zodat ze haar flow niet verstoren.

Mikwe

Haar meest recente project, *Gewaad van Water*, gaat over het mikwe. Mikwe betekent letterlijk 'levendig water' en dat is in het Jodendom een belangrijk reinigingsritueel. Het doel is het bereiken van spirituele reinheid. Ook wordt met mikwe het bad bedoeld waarin het reinigingsritueel plaatsvindt.

Kèrèn verdiepte zich in de betekenis achter het mikwe; moest het ritueel echt plaatsvinden in een kil en kaal bad in de kelder van een synagoge? Wordt met 'levendig water' niet 'natuurlijk' water bedoeld, zoals een rivier of de zee? Kèrèn ging met rabbijn in opleiding Lievnath Faber

naar Scheveningen en samen voerden ze er in de Noordzee een alternatief mikwe-ritueel uit.

Detail

Detail van *Geworteld*, foto Esther Scholtens

Water wast schoon, maar het doet veel meer dan dat, ontdekte Kèrèn. Het omhelst, biedt rust en geborgenheid. Je bent er door omgeven en het draagt je. Maar in welke tastbare en zichtbare vorm valt deze beleving te vatten? Kèrèn besloot een gewaad van water te maken. Ze haakte met ragfijn mohair een fijnmazige cape die de drager altijd en overal kan omringen met water; een mikwe om te dragen. Na het interview lopen we naar haar kunstwerken. Ik maak foto's en bedenk wederom hoe niet alleen het eindproduct, maar ook de weg ernaartoe de kunst maakt. •

Kèrèn zou als volgende stap graag in de leer gaan bij een gevestigd kunstenaar. Suggesties zijn welkom via de Benjamin.

Kèrèn Vromen met haar *Gewaad van water*.

“Bekend maakt bemind”

Itay Garmy gelooft in de dialoog

TEKST MARGALITH KLEIJWEGT FOTO'S JAN DE BRUIN

Ik spreek Itay Garmy in het café dat hij als zijn buitenkantoor beschouwt. Er lopen mensen in en uit, de koffiemachine maakt behoorlijk kabaal, maar wat leven in de brouwerij vindt het Amsterdams gemeenteraadslid voor Volt wel prettig.

Het afgelopen jaar was Garmy (31) een Joodse stem die te midden van alle tumult het hoofd koel probeerde te houden. Hij was voortdurend in touw, woonde gesprekken bij die burgemeester Halsema organiseerde in de ambtswoning. Bezocht samen met collega van Denk, Sheher Khan, bijeenkomsten, bezocht scholen en stond meermalen de pers te woord. Andere voorbeelden van ‘verbinders’ het afgelopen jaar zijn Natascha van Weezel en Jair Stranders.

Ondanks de verschillen in hun achtergrond, de een Joods, de ander moslim, werkten Garmy en Khan samen aan een raadsvoorstel ‘Bekend maakt Bemind’ met als doel verschillende groepen Amsterdammers dichter bij elkaar te brengen. Dat deed hij zowel uit idealisme als uit pragmatisme. Elkaar ontmoeten en elkaar proberen te begrijpen is de enige manier, zegt Garmy herhaaldelijk tijdens ons gesprek, om verdere polarisatie het hoofd te bieden.

Garmy en Khan kunnen de vraag om advies niet aan, ook vanuit de politie krijgen ze verzoeken om hun ervaring te delen en hun kennis over te dragen. “Vorig jaar spraken we met toenmalig minister van Onderwijs Robbert Dijkgraaf en het leek hem belangrijk dat we dit werk zouden opschalen. We zijn in gesprek met Diversion, een organisatie die zich inzet voor maatschappelijke problemen, met de bedoeling dat zij ons werk met de hulp van hun netwerk zullen verduurzamen.”

Zionistisch gezin

Even terug naar Garmy zelf. Geboren in Amstelveen, in het bezit van een Nederlands en een Israëliisch paspoort. Uit wat voor gezin komt hij? Zijn vader is Israëliisch en zijn

moeder komt oorspronkelijk uit Brazilië. Ze leerden elkaar in Israël kennen en zijn grootouders ontmoetten elkaar vlak bij waar wij nu zitten, in de Lekstraat.

“Mijn opa maakte in de jaren vijftig een reis door Europa na zijn tijd in het Israëliische leger. Hij was op zoek naar de synagoge en sprak de vrouw aan die later mijn oma zou worden, om de weg te vragen.” Zijn opa zat in de gemeenteraad van Jeruzalem voor Herut, de latere Likud partij. Zijn ouders hebben tot eind jaren ‘80 in Israël gewoond. Garmy heeft een oudere zus en broer die ook in Nederland wonen.

“Ik kom uit een heel zionistisch gezin, ik heb op de Joodse basisschool gezeten. Ik voelde van jongs af aan een sterke verbinding met Israël en ging er ook ieder jaar naartoe, ik had het er heerlijk.”

Later maakte Garmy een reis door Israël met de zionistische Joodse jeugdvereniging Haboniem en toen realiseerde hij zich hoe complex het land was met dingen als de groeiende druk van de ultra-orthodoxen, “buslijnen waar mannen voorin zitten en vrouwen achterin, niet in het leger gaan en dus geen bijdrage leveren aan de veiligheid van Israël.” En de soms slechte en onrechtvaardige behandeling van Palestijnen, “de ontelbare grenscontroles, de onteigening van land, geen gelijke rechten hebben.”

“Ik weet nog dat ik bij de plek stond waar Yitzhak Rabin was vermoord. Hij was een idool voor me, nog steeds trouwens. Hij zette zich in voor vrede en moest dat met zijn leven bekopen. Twee van zijn uitspraken zijn nog steeds leidend voor me: “Vrede maak je met je vijanden en niet met je vrienden”. De tweede is: “Reik altijd je hand uit, maar trek een grens”.

Zo sta ik er ook in. Plan A moet altijd zijn: oplossingen zoeken en een dialoog aangaan; maar als dat niet lukt moet je sterk genoeg zijn om terug te kunnen slaan. Ik heb van huis uit meegekregen dat we de staat die we nu hebben, koste wat kost, moeten beschermen. We zijn altijd en overal vervolgd, als ik alleen al naar mijn eigen familiegeschiedenis kijk: mijn voorouders moesten altijd vluchten voor wie ze waren. Dat besef zit altijd in mijn achterhoofd. Tijdens mijn opvoeding gingen de gordijnen dicht als we Joodse feestdagen vierden, en ook op sabbat. Ons werd gezegd dat het beter was om buitenshuis geen Hebreeuws te spreken, er was angst.”

“Ons niet laten definiëren door angst.”

Daar heeft Garmy zelf geen last van en dat maakt hem ook zo geschikt voor de rol die hij op zich heeft genomen: “Ik ben trots op mijn identiteit en ik schaam me niet te zeggen dat ik zionist ben. Ik ga dat nooit verbergen, dat vertik ik. Ik kan me niet voorstellen hoe ik zou moeten leven als ik zou verbergen wie ik ben of waar ik voor sta.” Hij voegt eraan toe dat hij zich kan voorstellen dat er mensen zijn die andere afwegingen maken.

“We moeten juist trots met een Davidsster lopen, ons niet laten definiëren door angst. Als ik voor groepen sta, zeg ik: ‘Ik ben zionist’, en dan zie ik allemaal verbaasde, vragende ogen: wat zegt die man nu? Ik leg dan uit dat Israël mijn thuisland is, ik hou van Israël en ik vind dat Joden recht hebben op een eigen staat. Na al die jaren van vervolging konden Joden zelf een staat opbouwen en daar zal ik altijd voor staan.”

Tegelijk beseft hij dat het land alleen veilig kan zijn als er ook aandacht voor andere groepen is. “Ik zal me blijven inzetten voor de Palestijnse zaak omdat ik me daarmee ook inzet voor de Israëliëse zaak”

Raakvlakken zoeken

Diezelfde houding: we moeten het met elkaar doen, heeft hij hier ook. “Ik heb geen extreme denkbeelden, ik wil alleen mensen bij elkaar brengen. Ik vind het super interessant om andere groepen te leren kennen en daar mee om te gaan. Heel leerzaam. Zo kom je erachter dat er vaak veel overeenkomsten zijn. Dat is ook wat ik met Sheher meemaak.”

Als zij bijvoorbeeld over Israël en Palestina praten, merken ze dat ze niet eens zoveel van elkaar verschillen. We vinden allebei dat mensenrechten centraal moeten staan. Als er geweld wordt gebruikt tegen onschuldige Israëli's, veroordelen ze dat en hetzelfde geldt voor Palestijnse slachtoffers.

“Het kompas van mensenrechten kun je consequent toepassen en dat gebeurt niet altijd. Bij extreemlinks zie je dat het leed van Israël’s wordt weggewuifd en hetzelfde zie ik bij extreemrechts gebeuren als het gaat om Palestijnen. Alsof die er niet zijn, of minder rechten hebben. Sheher en ik zijn ook nieuwsgierig naar elkaar, er is de bereidheid om naar elkaar te luisteren en elkaar te begrijpen. Dat zie ik overigens niet altijd terug in zijn partij. Maar dus wel in zijn persoon. Ik beoordeel hem op wat hij doet en niet op wat andere Denk-leden zeggen. Hij zou mij ook niet moeten wegwuiven over wat andere leden van Volt of van de Joodse gemeenschap zeggen. Ik leef met hem in deze stad, we hebben ons tot elkaar te verhouden, of we nu willen of niet. Zijn stemmers leven in deze stad en ik wil kijken of ik raakvlakken kan vinden.” Denkt Khan daar hetzelfde over? “Zeker. We hebben veel discussies gehad over het gebruik van de leus From the River to the Sea. Omdat ik die als kwetsend ervaarde, gebruikt hij die term niet langer publiekelijk.”

“Ik mis het midden geluid.”

Garmy maakt zich zorgen over het politieke klimaat, het gebrek aan de broodnodige nuance. Uiterst rechts dat zich onvoorwaardelijk achter de Joden en Israël opstelt en links dat het opneemt voor de Palestijnen en zich onvoldoende laat horen als het om antisemitisme gaat. “Die erkenning van rechts tijdens het debat in de Tweede Kamer na het antisemitisch geweld van 8 november was prettig, maar vervolgens sloeg het door naar een extreem standpunt over integratie en islam en paspoorten die afgepakt moesten worden. Daar ging links dan weer keihard op in. Ik mis het midden geluid, de stem die oog heeft voor allebei en dat is de rol die ik probeer te vervullen in het maatschappelijk debat.” Van jongs af aan had Garmy idealen en niet zo’n beetje ook. Hij wilde premier van Israël worden en vrede brengen. “Op dit moment zie ik hoe die hele samenleving uit het lood is geslagen omdat mensen niet met elkaar praten, niet uit eigen bubbel stappen en vast blijven zitten in eigen pijn en trauma.” Oog hebben voor antisemitisme is belangrijk, zegt Garmy, maar ook voor de wandaden van Israël en de pijn die dat kan veroorzaken. “De pijn van beide partijen erkennen is van grote betekenis.”

Pragmatisch en strategisch

Snappt hij dat mensen cynisch worden? Dat ze niet langer geloven in thee drinken met elkaar of dialoog sessies omdat dat toch niet zou helpen? Garmy, voor het eerst fel: “Dat is complete onzin. Elk rapport wijst uit dat we steeds gesegregeerder leven. We moeten juist méér thee drinken. Het is helemaal oké om even vast te zitten in je eigen pijn en trauma’s, er is alleen uiteindelijk geen andere oplossing. Ik ga hier niet weg, maar de ander ook niet. Dat geldt hier in Nederland, maar net zo goed voor de Israël’s en Palestijnen; dus we kunnen elkaar negeren, of we kunnen kijken hoe we

samen kunnen leven, hier en in Israël en ook in Palestina. Dat laatste is gezonder, ook voor je mentale gesteldheid. Ik hoor zo vaak: moslims denken zus of zo terwijl ik me afvraag hoeveel heb je er eigenlijk gesproken? Nou niet één, blijkt dan.

Hij heeft er moeite mee dat er door critici geen alternatief wordt geschetst. “Ik ben pragmatisch en strategisch. Je kan je er helemaal voor afsluiten en doen alsof de kwestie niet bestaat, maar dan ontstaat er een onhoudbare situatie. Natuurlijk ben ik bevoorrecht, als gemeenteraadslid is het makkelijk om andersdenkenden te ontmoeten. Het kantoor van Denk ligt een paar meter van het kantoor van Volt en we zien elkaar bij elke vergadering. Dan zou ik toch gek zijn als ik niet van de mogelijkheid gebruik maak om contact te zoeken.” Hij noemt als inspirerend voorbeeld Standing Together, een Joods-Palestijns initiatief van jonge mensen die samen, ook internationaal, optreden en zij aan zij naar vrede streven. “Als mensen als zij, die zo in de shit zitten, dat kunnen, moet het ons toch ook lukken?”

“Vol overtuiging tegen polarisatie.”

Hij blijft herhalen dat het beste middel tegen racisme en antisemitisme ontmoeting en dialoog is. Dat werkt beter dan harder of langer straffen, of paspoorten afpakken en wat zo prettig is, merkt hij op, iedereen kan er zijn steentje aan bijdragen. De overheid is hierbij niet nodig. Soms krijgt Garmy het gevoel dat zijn integriteit in twijfel wordt getrokken: dat er wordt gefluisterd of hij wel voor honderd procent aan de goede kant staat. Beweegt hij niet te veel mee met de Palestijnen? Of met de Israël’s? Zo’n verdachtmaking doet pijn.

Nederland of Israël?

Af en toe voelt het alsof hij het gewicht van de hele Joodse gemeenschap moet dragen, een stem voor ze moet zijn. Niemand vraagt hem dat, die druk legt hij zichzelf op, beseft hij. De ervaring leert dat het veel toevoegt als hij zich als Jood en Israëliër uitspreekt als het gaat over islamofobie of het leed van Palestijnen. Juist omdat hij voor beide perspectieven aandacht heeft, wordt er goed naar hem geluisterd.

Afgelopen november was hij in Israël en hoewel het heerlijk was om er te zijn en hij tijd kon doorbrengen met vrienden en familie, voelde hij de spanning, zag hij hoe Israël’s maar beperkt geïnformeerd werden en hoe de regering meer met het behouden van macht bezig was dan met alle problemen waar het land mee te maken heeft. De zorgelijke situatie daar deed hem twijfelen over zijn toekomst. Was hij daar niet meer nodig dan hier? Hij twijfelde en dat doet hij eigenlijk nog steeds. Maar zeker is, of het nu daar is of hier, dat Itay Garmy zich vol overtuiging zal blijven inzetten tegen polarisatie. Omdat dat de enige weg is. •

10x ERGERNISSEN

Over taalgebruik

Iedereen die zich ergert aan het taalgebruik van Jolan Toff mag een korte mail sturen naar de Benjamin ter eventuele plaatsing. Dat is alleen maar eerlijk, aangezien Jolan zich aan veel taalgebruik stoort.

- 1 Bij het programma *First Dates* zegt de deelnemer na afloop dat het heel gezellig was, maar dat de echte klik ontbrak. Je hoort nooit: "Ik zag al toen ze binnenkwam dat het niets zou worden en zag er tegenop om het hele etentje uit te zitten."
- 2 Wanneer een ondernemer zegt: "Ik zoek vaak de randjes op", bedoelt hij: "Ik ga over het randje heen en dat kan mij helemaal niks schelen."
- 3 Een groot probleem bagatelliseren, zoals een hulpverlener die aangeeft dat de cliënt een rugzakje heeft. Hij bedoelt dat er weinig mee te beginnen valt. Of als de CEO van een groot bedrijf zegt: "We hebben afscheid moeten nemen van twaalfhonderd mensen", dan betekent dit dat ze zijn ontslagen.
- 4 Afzeiktaal: je hebt een gedegen mening weergegeven en iemand zegt: "Whatever". Of: "Dat boeit mij niet". Of: "Duhh" of "boeie".
- 5 Het tegenovergestelde zeggen van wat je eigenlijk bedoelt: "Ik wil dit niet als excuus gebruiken", dan weet je al dat het wél een excuus is. Of: "Ik word hier niet blij van", dan vindt iemand het vreselijk. Bij: "Ik ga mij niet verdedigen", gaat de persoon zich onmiddellijk verdedigen. Als er onderkoeld gezegd wordt: "Daar gaat mijn hart niet sneller van kloppen", betekent dat: "Ik vind het een waardeloos idee."
- 6 Je populair uitdrukken: "Ik ga naar de Appie", in plaats van Albert Heijn. Het over "club" hebben als het om een respectabele organisatie gaat. Of achteloos zeggen: "Ik heb er veertig K voor betaald" in plaats van veertigduizend euro. Ook de toevoeging gate (zoals in Halsemagate) of mensen die, om hun redenering kracht bij te zetten, de toevoeging fucking gebruiken. Als iemand zegt dat hij iets "ingewikkeld" of "spannend" vindt, betekent het dat hij zijn mening niet durft te geven.
- 7 "Ik zal mijn best doen", zegt iemand die weet dat hij de gestelde vraag niet kan honoreren maar toch sympathiek over wil komen. Of hij weet dat het zal lukken en bouwt een onzekerheidje in om meer credit te krijgen.
- 8 Je zegt tegen iemand dat je iets wilt vertellen maar dat het "op het randje is". De ander zegt daarop hooghartig: "Ik wil het niet weten", en stelt zich daardoor als ethisch superieur op.
- 9 Als de te enthousiaste vader met overdreven trots spreekt over zijn 'bonuskinderen', vraag ik mij af of die kinderen hem ook een bonusvader vinden.
- 10 "Ik ben hier niet trots op," zegt iemand, met een zo serieus mogelijk gezicht, als uitkomt dat hij de boel heeft belazerd. •

FOTO: PATRICK STERNFELD

Israëlactie

PROUD PARTNER OF KEREN HAYESOD

**DONEER NU
VOOR SHAVIM**

HET SHAVIM-PROGRAMMA

Na maanden van intensieve dienst, is het voor veel reservisten vrijwel onmogelijk om zich weer aan te passen aan het 'gewone' leven. De psychische druk die ze ervaren kan leiden tot ernstige stressklachten, met het risico op PTSD.

SHAVIM biedt hen acht weken groepstherapie. Dit is niet alleen een geschenk voor de reservisten zelf, maar het bespaart de Israëliëse samenleving ook enorme kosten. Het is een investering in zowel de gezondheid van de individuen als de stabiliteit van de maatschappij als geheel.

www.israelactie.nl
T. +31 20 644 84 29

Algemeen Nut
Bevattende Instelling
ANBI

info@israelactie.nl
IBAN: NL91 INGB 0000 7777 77

Joods surrealisme

De bizarre wereld van Nathan Englander

TEKST KARIEN ANSTADT

Nathan Englander verdiept zich sinds zijn debuutroman in 1999 in vaak bizarre beschrijvingen van Joodse belevingswerelden. Dat was *For the Relief of Unbearable Urges*, vertaald als *Verlost van vleselijke verlangens*. De titels van de boeken weerspiegelen zijn bijzondere blik.

De wereld van zijn personages is surrealistisch, vaak tragikomisch en soms noodlottig, zoals in zijn roman *Het ministerie van Buitengewone Zaken* over een Joods gezin tijdens de Argentijnse 'vuile oorlog' van de jaren '70. Een meesterwerk.

Englander werd in 1970 geboren in New York in een orthodox-Joods gezin. Hij doorliep de middelbare school aan de Hebrew Academy of Nassau County en studeerde af aan de State University van New York en aan de Universiteit van Iowa waar hij de Writers' Workshop volgde.

In de jaren '90 verhuisde hij naar Israël waar hij in contact kwam met seculiere Joden. Daardoor kreeg hij een ruimere blik op het Jodendom en verliet hij de orthodoxie. De sterke band met het Jodendom bleef en komt tot uiting in al zijn verhalen en romans, maar altijd op een verrassende en onconventionele manier.

Het Ministerie van Buitengewone Zaken
Wie was nog op de hoogte van het feit dat er begin twintigste eeuw in Argentinië een Joodse maffia opereerde die zich bezighield met Joodse vrouwenhandel uit Oost-Europa? Kaddisj Poznan was er als nabestaande het slachtoffer van. Als zoon van een Joodse prostituee,

slachtoffer van deze vrouwenhandel, was hij voorbestemd om een outcast te zijn, ook binnen de gevestigde Joodse gemeenschap. Het lukt hem maar niet om in financieel opzicht een zelfstandig bestaan op te bouwen. Dat is de situatie waarin de hoofdpersoon van deze roman zich bevindt aan de vooravond van het bewind van de junta die in 1976 de macht overnam.

De dreiging die van de politieke situatie uitgaat, maakt de Joden in Argentinië extra alert. Ze weten dat zij, zoals altijd, als eersten gevaar lopen. Ook Kaddisj weet dat en pakt zijn kans om in deze situatie nog wat inkomen te verwerven.

"Kronkelige, bizarre paden."

Op de Joodse begraafplaats op een afgegrensd veld liggen, naast maffialeden, personen begraven die op welke manier dan ook te maken hadden met de Joodse maffia van destijds. Zo ook de moeder van Kaddisj. Maar Kaddisj is niet de enige nazaat. Veel nakomelingen die inmiddels een gerespecteerd bestaan hebben opgebouwd, maken zich nu extra zorgen over de namen op de grafstenen van hun voorouders die hun maffia-herkomst aangeven. Kaddisj biedt aan om de namen tegen betaling te wissen, een gevaarlijke onderneming die 's nachts moet plaatsvinden.

Maar in deze wereld heb je niets in de hand, het leven gaat langs kronkelige, bizarre paden. De cosmetisch arts die ook een beroep op Kaddisj heeft gedaan om de namen van zijn voorouders te wissen, blijkt zijn financiële verplichtingen aan hem niet te kunnen nakomen. In plaats daarvan biedt hij Kaddisj en zijn vrouw Lillian een cosmetische neusoperatie aan waarvan zij uiteindelijk gebruikmaken. Beiden zijn bijzonder ingenomen met het resultaat. Dit tot irritatie van hun 19-jarige zoon Pato.

“Een adolescent die nog niets heeft meegemaakt en het gevaar niet onder ogen wil zien.”

Hoe houd je grip op een adolescent die nog niets heeft meegemaakt en het gevaar niet onder ogen wil zien? Kaddisj heeft toch al een conflictueuze relatie met zijn zoon, een jongen die sociologie studeert, hasj rookt en in een links milieu verkeert. Moeder Lillian is beschermend en doet alles om haar zoon veilig thuis te houden, wat niet lukt.

Dan slaat het noodlot toe. Pato wordt opgepakt, weer vrijgelaten en

opnieuw opgepakt waarna hij verdwijnt.

Lillian en Kaddisj beginnen een vruchteloze, nachtmerrieachtige zoektocht naar hun zoon in het doolhof van politiebureaus en instanties, waarbij ze van het kastje naar de muur worden gestuurd. Deze tocht doet denken aan de romans van Kafka.

Tragikomisch is het moment waarop de ouders een foto van Pato aan een ambtenaar laten zien waarop deze, gezien zijn neus, constateert dat hij helemaal niet op hen lijkt en zich afvraagt of hij wel hun zoon is. Ook het huwelijk komt onder druk te staan. Lillian verwijt haar man dat hij Pato niet goed genoeg in de gaten heeft gehouden en jut hem voortdurend op om actie te ondernemen.

Het wezen van de dictatuur

Englander laat je in deze roman beleven wat het wezen van een dictatuur is. Als Lillian vlak na de arrestatie van Pato contact op probeert te nemen met zijn vrienden geeft niemand thuis, ook de ouders niet. Uit angst blijft iedereen zo ver mogelijk van het gezin vandaan. En als Lillian ten einde raad een beroep doet op de Joodse Gemeente, stuurt men haar ook met een kluitje in het riet. Dit fragment doet je denken aan de positie van de Joodse Raad tijdens de Tweede Wereldoorlog: hulp biedend en tegelijkertijd meewerkend met het regime om erger te voorkomen.

Kaddisj doet alles wat in zijn vermogen ligt om zijn zoon te vinden, maar komt tenslotte al zwerfend door de stad in aanraking met een duistere persoon die hij de niet te bevatten waarheid ontfutselt. •

Nathan Englander in 2019, door Slowking4, CC BY-NC 3.0

Je als Jood manifesteren

Oy Vey op zoek naar Joodse eigenheid

TEKST JESSICA POLAK FOTO'S OY VEY/STUART HOLT

Op een koude, heldere novemberavond staat een rij van vooral twintigers en dertigers te wachten voor de Uilenburgersjoel in Amsterdam. Ze komen voor het 'Manifestival' ter ere van het verschijnen van het Joods Manifest, gemaakt door de in 2018 opgerichte Joodse organisatie Oy Vey.

De bovenzaal is in een mum van tijd tot de nok toe gevuld met feestelijk geklede bezoekers. Ik heb van tevoren de website bekeken van deze "radicaal inclusieve grassroots Joodse groep in Nederland". Wat betekent dat allemaal? Wat wil deze nieuwe club, wat is het Joods Manifest en waarom is dit allemaal nodig naast de bestaande Joodse organisaties? Singer-songrapper Benjamin Fro trapt het programma af met een rap over de Joodse buurt: "Wij zijn hier nog steeds, dat is reden voor een feest, dat is lang geen vanzelfsprekendheid geweest." Als het nummer afgelopen is, barst de zaal uit in een stormachtig gejuich. Hetzelfde gebeurt na zijn tweede nummer, een antifascistisch lied in het Engels, over de Februaristaking tijdens de Tweede Wereldoorlog.

"Vreugde als vorm van verzet."

Presentatrice Shula Tas heet ons welkom met een beken-tenis. "Toen ik gevraagd werd om deze avond te presenteren, kreeg ik een knoop in mijn maag, zoals altijd wanneer ik gevraagd word voor iets Joods. Maar ik vond het Joods Manifest goed. 'Vreugde als vorm van verzet'. Velen van ons zijn opgegroeid zonder Joodse vrolijkheid. We eisen onze vreugde op, onze humor, onze dansen, onze gerechten. Daar kon ik geen nee tegen zeggen!" Shula roept de initiatiefnemers van het Joods Manifest, Lievnath Faber, Jelle Simcha Zijlstra en vormgeefster Tori

Egherman, naar voren. Luid gejoel van de aanwezigen. Jelle: "Toen ik vanochtend wakker werd was ik helemaal opgewonden. Het voelt alsof ik ga trouwen. Ik kon niet thuisblijven en ben veel te vroeg hier naar toe gekomen." Lievnath, programmadirecteur en oprichter van Oy Vey, voegt toe: "Dit manifest moest er komen, omdat mensen dachten dat ze alleen waren met hun gevoelens en gedachten. En dat zijn ze dus niet."

Er zullen die avond nog vele sprekers volgen, liederen, gebeden en spreuken, maar het dramatische hoogtepunt komt als een banier zich ontvouwt met de tekst: "Wij leven. Wij hebben recht op onze simches." Het grijpt me aan. Blijkbaar is het voor deze jonge mensen niet vanzelfsprekend dat ze voluit mogen leven en vreugde ervaren.

Joodse plek voor iedereen

Een paar weken na het festival praat ik met Lievnath Faber en Eva de Haan, projectleider bij Oy Vey, in de IJsbreker in Amsterdam. Lievnath, die ook een opleiding volgt tot rabbijn bij een 'neo-chassidische' organisatie,

Lievnath Faber (l) en Eva de Haan

draagt haar spullen in een boodschappennetje met de tekst Looks Kosher. Het is een recente aankoop in Boedapest, waar ze een bijeenkomst bijwoonde over Joods leiderschap. Ze kocht het in de Hongaarse hoofdstad in de Joodse winkel Judapest. Daar vond ze ook, eindelijk, zegt ze, de mezoza die ze mooi genoeg vond om haar deurpost te sieren.

Op twee manieren zet dit de toon: Oy Vey is internationaal georiënteerd en onderhoudt contacten met andere progressieve Joden elders. Het spiegelt zich ook aan Joodse gemeenschappen in andere landen waar het Joods-zijn meer in het openbaar beleefd kan worden dan in het naoorlogse Nederland.

“Dit is wat we willen in Nederland: een Joodse plek waar iedereen naar binnen kan, zonder afspraak. Dat hoort bij het proces van heling. Voor de oorlog speelde het Joodse leven zich buiten de deur af. De dingen die er toen waren, kan je niet meer terugbrengen, maar we willen nadenken over wat voor betekenis wij willen geven aan het Joods zijn.”

Oy Vey definieert dat Joods-zijn breed. Het Joods Manifest stelt: “Wij zijn allemaal Joods genoeg. Vaderjoden, seculiere Joden, Joden van kleur, orthodoxe Joden, LHBT-QIA+ Joden, Joden die het Jodendom hebben gekozen en alle andere Joden zijn Joden.”

Die verwelkomende houding is belangrijk voor Oy Vey omdat zij constateren, onder meer door de ruim 300 Joden die ze hebben gesproken voor het Manifest, dat héél veel Joden, jong en oud, zich onzeker voelen over de vraag of ze wel bij de club mogen horen. Lievnath vertelt dat de gesprekken die ze voerde voor het Joods Manifest pijnlijk duidelijk maakten dat zowel jonge als oudere Joden schroom voelen om met hun eigen cultuur bezig te zijn.

Manifestal
Oy Vey

Eva, opgeleid als antropologe, vult aan dat het antwoord op de vraag wat het betekent om Joods te zijn ook afhangt van de beschikbare mogelijkheden. “Als openbare plekken ontbreken, is Joods zijn alleen iets voor in huis. Dat voelt armoedig en verdrietig.” Lievnath: “Wij vinden het belangrijk dat je Joods mag zijn. Overall. Wij hebben als Oy Vey bijvoorbeeld een WhatsApp community gecreëerd waar mensen elkaar kunnen steunen en over van alles praten, bijvoorbeeld over hoe je op je werk open kunt zijn over je Joods-zijn.”

Tikoén Olam

Als eerste activiteit voor Oy Vey liep Eva mee in een algemene klimaatmars in 2021. Ik spits mijn oren: wat heeft een klimaatmars met Joods zijn te maken? Maar voor Eva is het vanzelfsprekend. Een pilaar in het Jodendom is tikoén olam, de wereld beter maken. Daarbij hoort voor haar het nastreven van sociale rechtvaardigheid en dus ook klimaatrechtvaardigheid.

Eva: “Ik vond het eng om als Joodse organisatie en persoon deel te nemen aan de klimaatmars. Niet omdat

Manifestival Oy Vey:
Tori Eggherman en
wethouder Touria Meliani (l)

voor het eerst meegedaan met een 'queer shabbat' van Oy Vey. Ze is zelf ook queer (LHBTQIA+) en vertelde dat ze altijd wel sjabbat vierde, maar een beetje ongeïnspireerd. De Oy Vey bijeenkomst in de Uilenburgersjoel en sindsdien andere Oy Vey sjabbatvieringen verrasten haar, met onder meer een regenboogchalle. Door de nieuwe ideeën was de sjabbat thuis leuker en betekenisvoller geworden voor haar en haar gezin.

Manifest

Het Joods Manifest is het resultaat van een groot aantal groepsgesprekken. Elk gesprek, zowel live als online, had een thema en is opgenomen en woordelijk uitgeschreven. Op basis daarvan is een tweetalig Engels/Nederlands boekje gemaakt van 56 pagina's en twaalf korte, krachtige hoofdstukken met titels als: Wij zijn gebroken en heel, Wij zijn

ik bang was voor geweld, maar om mezelf als Joods te presenteren. Uiteindelijk was het bevrijdend en gaf het energie om daar te staan, creativiteit kwam los: we hadden zakjes bloemzaad gemaakt om uit te delen." Het Joods Manifest noemt dit dooykeit, geworteldheid in de diaspora, jezelf laten zien als Joods, je visie laten horen zonder water bij de wijn te doen over je eigenheid.

Oy Vey biedt drie ingangen om zelf bezig te zijn met het Joods-zijn: Joods leven ervaren door bijvoorbeeld samen de feestdagen en sjabbat te vieren. Lernen, zoals studeren in de Talmoed en Tora, en Joodse filosofie per thema, onder leiding van huisfilosoof Jonathan Busquila. En tenslotte co-creatie, samen iets opbouwen, bijvoorbeeld een leesclub of meewerken aan een project zoals het Joods Manifest of het Oy Vey Filmfestival.

"Gepassioneerd over dingen ruziën."

Voor alle activiteiten van Oy Vey geldt: de benadering is relaxt, speels en divers. Lievnath: "Je hoeft je niet te conformeren. Kritisch zijn en zelf nadenken is de bedoeling. Je zit samen met mensen met heel verschillende meningen. Dat is uitdagend: een oefening in pluralisme." Ik denk aan Tzivya Wegener-Belinfante, 37 jaar, moeder van een zevenjarige dochter, die ik sprak in het boekenhoekje van het Manifestival. Zij had in het voorjaar 2024

niet dood, Wij doen niet normaal, Wij verzetten ons en Wij zijn niet oké.

Klinkt dat enigszins recalcitrant? Dat is het ook. Het Manifest is helemaal in de wij-vorm, en probeert daarmee de Joodse eigenheid in woorden te vatten, maar richt zich in het eerste en laatste hoofdstuk ook tot een denkbeeldige niet-Joodse Nederlander die opgeroepen wordt om te kijken, écht te kijken, naar wat Joods Nederland nu is, wat de gemeenschap heeft doorgemaakt en wat ze nodig heeft. In antwoord daarop vroeg wethouder Touria Meliani bij het in ontvangst nemen van het eerste exemplaar van het Manifest om actiepunten, zoals die in het Zwart Manifest staan. Als het aan Lievnath en Eva ligt, gaan die er ook komen.

Zij hebben nog meer grootse plannen. Het Manifest begon klein, de eerste druk telde 400 exemplaren die eind 2024 allemaal al uitverkocht waren. Wie er daarvan een heeft, bezit trouwens een collector's item want elk ervan is met de hand voorzien van stempels met Hebreeuwse letters en Joodse symbolen. Lievnath en Eva stellen zich voor dat de tekst uiteindelijk zal uitdijen als de Talmoed, met commentaar op commentaar.

Tenslotte: het Manifest zou niet Joods zijn als de gein ontbrak. Een citaat uit het hoofdstuk Wij zijn allemaal Joods genoeg: "Ik vind het geweldig dat ik uit een lange lijn kom van mensen die gepassioneerd over dingen ruziën." •

Meer informatie: joodsmanifest.nl en oyvey.nl

Stokoude dochter van Asjer en een kist vol botten

TEKST ASJER WATERMAN

Het is midden in de nacht, het is pikdonker. Het Joodse volk staat op het punt uit Egypte te vertrekken. Terwijl alle Israëlieten hun biezen pakken, sluipt één man de stad uit en loopt richting de Nijl.

Het is Mosjé, de leider van het volk. Maar wat doet hij nu bij de Nijl? Er is toch ontzettend veel haast om Egypte te verlaten? Zoveel haast dat er niet eens tijd was om het brood te laten rijzen? Elke seconde telt, en Mosjé gaat nog even lekker vissen? Wat gaat hij in hemelsnaam doen?

Het antwoord zal misschien verbazen. Vlak voordat de uittocht begint neemt Mosjé - zo wordt er gezegd in Tora - de botten van Josef mee. Josef, de zoon van Ya'akov die in feite aan het begin stond van het verhaal van de Israëlieten in Egypte. Doordat Josef onderkoning was geworden van Egypte (nadat zijn broers hem als slaaf hadden verkocht) kwamen de Israëlieten naar Egypte en konden ze overleven.

Josef had zijn broers op zijn sterfbed laten zweren dat ze zijn botten niet in Egypte zouden achterlaten wanneer het volk bevrijd zou worden, maar die zouden meenemen om te begraven in Kanaän. En dus moesten die botten nu mee. Maar hoe kon Mosjé vierhonderd jaar later nou weten waar hij die botten moest vinden?

“Een belangrijk vrouw in de Joodse traditie.”

De midrasj heeft het antwoord. Die verhaalt over de beroemde Serach bat Asjer, een belangrijk vrouw in de Joodse traditie. Deze Serach bat Asjer was de dochter van Asjer, een van de broers van Josef, en leefde dus al zo'n vierhonderd jaar. Ze was de enige overgeblevene van de generatie die Kanaän had verlaten om in Egypte te gaan wonen en was daarom de enige die nog iets over die tijd wist.

En ja hoor, wanneer Mosjé bij haar komt weet Serach bat Asjer te vertellen dat Josef's botten in een ijzeren kist lagen, die in de Nijl was verstoopt.

Mosjé ging dus hup naar de Nijl, en begon aan de oever te roepen: “Josef! Weet je niet meer wat je ons hebt laten beloven? Kom tevoorschijn, het is zover! De exodus staat op het punt om te beginnen!” En ja hoor, daar kwam uit

het water een kist met de botten van Josef tevoorschijn. Nu kon het volk daadwerkelijk vertrekken. Eind goed al goed.

“Als het ware het geheugen van de familie.”

Wanneer we tijdens Pesach rond de sedertafel zitten, dan moeten we ons voorstellen dat wij zelf de uittocht uit Egypte maken. Ook wij hebben haast, ook wij staan op het punt te vertrekken. En ook wij nemen op die reis dingen mee, zaken uit het verleden, onze eigen ‘botten van Josef’. En misschien hebben we aan tafel ook wel een Serach bat Asjer zitten. Een oude wijze, die als het ware het geheugen is van de familie. Iemand die een brug vormt tussen het verleden en het heden.

Moshe met de kist van Joseph, Leonardo Al

Ik zou iedereen willen aanraden om eens na te gaan wie die persoon, of wie die personen aan de sedertafel zijn, en wat ze mogelijk voor unieke aan de sederavond kunnen toevoegen. Welke herinneringen de gesprekken aan de sedertafel kunnen verrijken. Want zonder Serach bat Asjer was de exodus niet compleet. •

Van weesmeisje in Deventer tot Curaçao

Activistische schrijfster brengt ode aan pleegouders

TEKST MARIANNE FUCHS BEELD JORAM FUCHS

In Julianadorp, een wijk in Willemstad op Curaçao, woont Liesbeth van der Kar in een typisch Nederlands bakstenen huis, twee onder een kap, met een enorme tropische tuin met monumentale bomen. Grote schildpadden scharrelen traag rond tussen de gevallen bladeren.

Ze woont er al meer dan zestig jaar en werkt bijna iedere dag in haar tuin. “Dat beschouw ik als een meditatief moment”, zegt ze als we plaatsnemen op een schaduwrijke plek onder een amandelboom. We worden verwelkomd door tropische vogels, zoals het suikerdiefje, de gele troepiaal, de naaktoogduif, de maisparkiet en de colibri. De zelfgemaakte koude gemberthee staat al klaar. We kennen elkaar van het koor van de Snoa, de oude Portugese sjoel in het centrum van Willemstad, waar we zingen op Joodse feestdagen.

Haar autobiografie, *De geur van siringen en jasmijn: een Joods weesmeisje en haar pleegouders*, verscheen in 2024, op verzoek van het Joods Cultureel Historisch Museum op Curaçao. “Ik besepte tijdens het schrijven pas dat het een ode aan mijn pleegouders is geworden,” zegt ze aan het begin van het gesprek. “Eigenlijk was het de bedoeling dat ik mijn levensverhaal voor mijn vier kleinzoons zou schrijven. Omdat ik hen wat betreft familie niet veel te bieden heb, is het doorgeven van het weinige dat ik weet, het minste wat ik kan doen.”

Liesbeth beschrijft hoe ze in 1939 werd geboren in de Pretoriusstraat te Amsterdam. Vader was huisarts, moeder coupeuse. Op vierjarige leeftijd tot het einde van de oorlog, dook ze onder in Deventer. Haar ouders en oudere zus werden omgebracht.

Haar onderduiktijd heeft ze niet als traumatisch ervaren omdat ze zich snel veilig voelde in haar pleeggezin; de sterke band ermee heeft ze altijd gehouden. Ze hield van hen en zij hielden van haar net zoveel als van hun eigen kinderen. Het was een socialistisch gezin met vijf kinderen; Liesbeth kon er vrij rondlopen.

Traumatisch weggehaald

In 1947 moest ze daar tegen haar zin weg en werd ze door de Joodse kindbescherming geplaatst in het orthodox-Joodse gezin van haar oom, een neef van haar vader

in Bussum. Ze ging daar iedere week naar sjoel, volgde Ivrietles, bezocht Joodse kinderkampen, maar liever ging ze iedere zomer naar haar pleeggezin in Deventer. Haar oom en tante waren goed voor haar, maar Liesbeth beschouwde ze niet als haar ouders, “want die woonden in Deventer”.

In 1951 emigreerde haar oom met zijn gezin naar Nieuw-Zeeland. “Ik wilde niet mee; niet voorgoed weg bij mijn lieve pleegouders in Deventer, aan wie ik zo gehecht was.” Ze werd geplaatst bij een niet-orthodoxe Joodse

oom en tante en hoefde niet meer verplicht iedere sabbat naar sjoel. Liesbeth ging naar het gymnasium in Hilversum, beoefende met succes atletiek en had een goede tijd bij haar oom en tante. Ze ging vervolgens Spaans studeren in Utrecht, waar ze haar toekomstige echtgenoot leerde kennen die afkomstig was uit Bonaire. Ze trouwden in Deventer, "omdat dat thuis voelde". In 1962 vertrok het paar met hun inmiddels geboren eerste zoon naar Curaçao, waar haar man als landmeter ging werken bij het gouvernement. Er werd nog een zoon geboren. "Het was een avontuur waar ik best tegenop zag, maar ik heb er achteraf nooit spijt van gehad, ondanks dat m'n huwelijk na enige jaren strandde." Haar Deventerse familie zou ze pas zes jaar later weer terugzien.

Activistische schrijfster

In haar nieuwe vaderland raakte Liesbeth geïnteresseerd in de plaatselijke koloniale geschiedenis. Ze leerde ook lokale mensen kennen, in het bijzonder schrijvers, intellectuelen en antikolonialisten, die tegen de overheersing door Nederland waren en voor de emancipatie van de bevolking.

Zodoende kwam ze in aanraking met Stanley Brown, oprichter van het protest blad *Vito* dat effectieve buitenparlementaire oppositie voerde tegen de toenmalige heersende partijen en hun elitaire politiek. Liesbeth leverde een belangrijke bijdrage als redacteur voor *Vita*. Later werkte ze bij de Antilliaanse krant *Amigoe*, waar ze

schreef over vakbonden, onderwijs, politiek, film en feminisme. Stanley Brown was ook een van de wegbereiders van de 30 mei opstand van 1969 die voor een grote maatschappelijke omwenteling zorgde.

Tijdens de volksopstand werden onder meer de winkels van sommige Asjkenazische Joden geplunderd omdat die geen goede relatie met hun personeel hadden. De winkels van Sefardische Joden werden gespaard, die hoorden op het eiland thuis. Europeanen werden lastiggevallen. Uiteindelijk werd de volksopstand neergeslagen met de inzet van Nederlandse mariniers.

Studie en ondernemerschap

Voor een studie aan de Tropische Landbouwschool besloot ze terug te gaan naar Deventer met haar twee jongens. Haar pleegmoeder bood aan om op de kinderen te passen, zodat zij kon studeren en werken als lerares Spaans.

In 1973 was ze afgestudeerd en solliciteerde ze naar een baan als hoofd plantkundige dienst op Curaçao; ze werd bijna aangenomen, maar op het laatste moment ging het niet door, wegens haar activiteiten bij het *Vito*. Gelukkig heeft ze in plaats daarvan met veel plezier als docent Spaans en biologie lesgegeven.

Na een grondige voorbereiding begon ze een ecologisch tourbedrijf. Ze kocht een busje en richtte zich op cultureel geïnteresseerde toeristen. Met kleinschalige thematische eilandtours over Joodse geschiedenis, Afrikaanse *heritage*, architectuur en archeologie reed ze over het hele eiland. Het bedrijfje liep goed, maar na tien jaar moest ze ermee stoppen, omdat het wettelijk verboden is na je vijftenzestigste zelf commercieel personen te vervoeren. Daarna heeft ze nog Spaanse les aan huis gegeven aan mensen van allerlei pluimage, van huisvrouwen tot Nederlandse rechters. "Tijdens corona werd lesgeven onmogelijk en vond ik het wel genoeg."

Ze zingt al acht jaar bij het koor van de Snoa. "Ik heb een geheugen voor muziek, veel van de melodieën kwamen terug door mijn orthodoxe opvoeding in Bussum. Ook ontdekte ik dat mijn moeder stamt uit een lange lijn van Sefardische Joden, wat het speciaal maakt om met de Hoge Feestdagen in de Snoa te zijn."

En, heeft ze haar kinderen iets Joods heeft meegegeven? "Ik heb met mijn van huis uit katholieke ex-man afgesproken dat we ze zonder religie zouden opvoeden. Toch voelt mijn jongste zoon zich Joods," zegt ze een beetje trots. •

Liesbeth van der Kar, De geur van seringen en jasmijn, Jewish Cultural Historical Museum, Curaçao.

Amsterdam, vooruit!

Joodse bestuurders

TEKST KARIEN ANSTADT

In welke mate Amsterdam mede is gevormd door de Joodse aanwezigheid, bleek eerder dit jaar toen in een peiling van *Het Parool*, de 19de-eeuwse Joodse arts Samuel Sarphati werd uitgeroepen tot de ‘grootste’ Amsterdammer ooit. Hij was een van de vele Joden die zich inzetten voor de stad, met voorop verder nog Henri Polak en Samuel Rodrigues de Miranda.

Wat hadden deze drie Amsterdammers gemeen? Zij waren alle drie bevolgen idealisten, hadden oog voor de sociale nood, hadden visie en traden ook wat eigengereid op. Maar op die manier kregen zij ook heel wat voor elkaar om Amsterdam naar de moderne tijd te leiden.

Samuel Sarphati (1813-1866)

De naam Samuel Sarphati zal menigeen associëren met het Amstelhotel en het voormalige Paleis voor Volksvlijt. Maar Sarphati was zoveel meer: hij wilde Amsterdam letterlijk en figuurlijk uit het slop trekken, moderniseren, welvaart tot stand brengen, het weer aanzien geven. Hij had in dat opzicht een ongebreidelde fantasie, was onvermoeibaar en heeft daar zijn hele leven aan gewijd. Hoewel Sarphati geboren werd in de Joodse wijk van Amsterdam, maakten zijn ouders eerder deel uit van de middenstand dan van de daar wonende, veelal arme bevolking. Zijn vader was tabakshandelaar. Toen Sarphati 13 jaar was, zorgde zijn vader ervoor dat hij in dienst kwam van apotheker Coronel om zich te scholen in het vak van apotheker. Vervolgens kreeg hij de kans om in Leiden medicijnen te gaan studeren.

In 1840 werd hij door de Portugese Gemeente aangesteld als huisarts voor de met name armlastigen. Sarphati maakte zich bijzonder hard voor deze groep en bepleitte alle mogelijke medische voorzieningen. Maar daardoor lag hij regelmatig in de clinch met

de regenten die de kosten te hoog vonden. Na veel strijd nam hij uiteindelijk ontslag.

Vervallen, desolaat Amsterdam

Gedurende het eerste kwart van de 19de eeuw was, mede ten gevolge van de Franse bezetting, het verval van Amsterdam op ieder gebied duidelijk waarneembaar. Zo ook voor Sarphati.

De combinatie van zijn twee studies en zijn kennis op het gebied van scheikunde, leidden ertoe dat hij de samenhang tussen verschillende maatschappelijke problemen helder zag en beleidsvoorstellen ging doen om deze op te lossen. Daarbij wist hij de benodigde fondsen te realiseren.

Wil je een stad weer op gang helpen, dan is economische activiteit cruciaal: ondernemingszin, nijverheid, innovatie! Sarphati richtte met medestanders in 1852 de Vereniging voor Volksvlijt op, die een enorme stimulans voor de nijverheid werd. Dat gold ook voor het in 1864 gebouwde Paleis voor Volksvlijt met zijn tentoonstellingen. Maar hij werd als armenarts ook geconfronteerd met overbevolkte vervuilde buurten waar de bewoners een slechte gezondheid hadden en overwegend in krotten waren gehuisvest. We kunnen ons er in deze tijd geen voorstelling meer van maken. Van een waterleiding was nog geen sprake, dus ook niet van wc's. Men deed zijn behoefte veelal op straat. Vuil lag opgehoopt aan de rand van de stad en epidemieën waren aan de orde van de dag.

“Brood voor 30 procent onder de bakkersprijs.”

Sarphati pleitte er onder andere voor om de mest te verzamelen en te verhandelen voor de landbouw ten behoeve van de voedselvoorziening. Hij kreeg hiervoor in 1847 een vergunning en stichtte de Maatschappij tot bevordering van Landbouw en Landontginning. In 1855 kreeg hij ook een meel-en broodfabriek ten behoeve van de armen van de grond door middel van de Maatschappij voor Meel- en Broodfabrieken. Deze verkocht brood voor 30 procent onder de bakkersprijs, waardoor de gemiddelde levensverwachting ging stijgen. Daarnaast heeft Sarphati vooral tijdens zijn laatste levensjaren plannen ontwikkeld voor de volkshuisvesting en stadsuitbreiding rondom het Paleis voor Volksvlijt. De verwezenlijking van een aantal van zijn idealen heeft hij niet meer kunnen meemaken. Hij stierf in 1866 op 53-jarige leeftijd.

Henri Polak (1868-1943)

Zeg je Henri Polak, dan zeg je ANDB, de Algemene Nederlandse Diamantbewerkingbond. Maar ook Polak was meer dan de oprichter van die Bond. Als sociaaldemocraat had hij van 1902 tot 1906 zitting in de Amsterdamse Gemeenteraad en was hij betrokken bij de woningbouw. Ook schreef hij artikelen voor het sociaaldemocratische weekblad De Nieuwe Tijd. Het ging hem niet alleen om materiële voorspoed voor de arbeiders maar ook om cultuur en verheffing.

Henri Polak werd geboren op het Rembrandtplein als oudste zoon in een gezin van elf kinderen. Zijn vader was diamantslijper en klom later op tot juwelier. Maar aanvankelijk was hij niet in staat om het gezin te onderhouden en zo werd Henri op 13-jarige leeftijd, tegen zijn zin, van school gehaald om aan de slag te gaan als diamantslijper.

Op 18-jarige leeftijd vertrok hij naar Londen waar hij in Hyde Park kennismaatte met socialistische propagandisten. Hun denkbeelden sloegen zo bij hem aan dat hij, terug in Amsterdam, lid werd van de Sociaal Democratische Bond. Het markeerde het begin van zijn politieke en culturele ontwikkeling.

Positie van de diamantbewerkers

Tussen 1890 en 1914 waren er meer dan 80 diamantfabrieken en 10.000 Amsterdammers werkzaam in de diamantindustrie, van wie 70 procent Joods was. Maar deze bedrijfstak was conjunctuurgevoelig met een grote

bestaansonzekerheid tot gevolg. Toen in 1894 de lonen drastisch daalden en alle diamantbewerkers in Amsterdam gingen staken, werden Jan van Zutphen en Henri Polak de leiders van het stakingscomité en zij kregen het voor elkaar dat hun eis voor het invoeren van een minimumloon werd ingewilligd.

Dit succes leidde tot de oprichting van de ANDB in het Paleis voor Volksvlijt op 13 november 1894. Polak werd voorzitter van de Bond en Jan van Zutphen wat later bondssecretaris. De ANDB was, door de professionele en voor die tijd moderne organisatie, in staat veel succes te behalen en op het hoogtepunt waren er tienduizend werknemers lid.

De lonen gingen vervolgens omhoog en het recht op een uitkering bij ziekte en invaliditeit door een bedrijfsongeval werd bij wet vastgesteld.

Van een zesdaagse werkweek van twaalf uur per dag kreeg men tenslotte in 1911 recht op een achturige werkdag, een lunchpauze en vakantiedagen.

Cultuur en verheffing

Henri Polak, zelf autodidact, had nog een ambitie. Hij wilde de arbeiders verheffen, ze "beschaven" en ze in de ruimste zin kunst en cultuur bijbrengen. Hij trad in dat opzicht nogal vaderlijk en ook bevoogdend op, maar werd door velen vereerd. Historicus Jacques Presser, die in een diamantbewerkersgezin opgroeide zegt hierover: "In Joodse gezinnen kwam natuurlijk niet een heilige

Sarphati-monument, Sarphatipark, Amsterdam, SanderK, CC BY-SA 2.5

aan bod... maar je kunt gerust zeggen dat we een soort huisheilige hadden - zoals trouwens al die gezinnen - en dat was Henri Polak.”

In de Burcht, het prachtige door H.P. Berlage gebouwde vakbondshuis van de ANDB uit 1900, was een bibliotheek aanwezig met elfduizend boeken en elfhonderd leden. De Burcht is tot de dag van vandaag een belangrijk centrum voor de vakbeweging. Tot zijn arrestatie in 1943 zou Polak zijn roeping trouw blijven. Hij stierf gelukkig ten slotte in zijn eigen huis, op 75-jarige leeftijd.

Samuel (Monne) de Miranda (1875-1942)

De herinnering aan hem zal voortleven in het De Mirandabad. Samuel de Miranda, voor vrienden en familie Monne, werd in 1911 verkozen tot gemeenteraadslid en in 1919 door wethouder F.M. Wibaut binnengehaald als derde SDAP-wethouder van Amsterdam. Hij is van grote betekenis geweest op het gebied van de volkshuisvesting. Daarnaast liet hij vanaf 1919 gemeentelijke was- en badhuizen bouwen.

De Miranda werd geboren in de Nieuwe Kerkstraat, die ook wel Jodenkerkstraat werd genoemd door het grote aantal Joodse bewoners. Zijn jeugd vertoont gelijkheid met de jeugd van Polak. Ook hij groeide op in een groot gezin, maar was niet de oudste

maar een nakomertje. En ook hij werd tegen zijn zin door zijn vader, ditmaal al op 11-jarige leeftijd, van school gehaald, en tewerkgesteld bij diamantfabriek Bottenheim onder zeer slechte arbeidsomstandigheden. Tijdens zijn schaarse vrije uren las hij en zo werd hij ook een autodidact die gegrepen werd door het socialisme en lid werd van de ANDB. Henri Polak was zijn held, maar als hij het ergens niet mee eens was durfde hij hem wel tegen te spreken.

Gemeentelijke overheid als steunpilaar

Als wethouder Levensmiddelenbeleid in de gemeenteraad regelde De Miranda onder andere toezicht op de verwerking en verkoop van melk, waarbij sterilisatie en hygiëne centraal stonden, dit om tyfusedepidemieën te voorkomen. Ook liet hij de Centrale Markthallen aan de Jan van Galenstraat bouwen.

In 1921 nam hij de portefeuille volkshuisvesting van Wibaut over. De bouw van nieuwe, betaalbare woningen kwam toen in een stroomversnelling, en zo kwamen Plan-Zuid, Plan-West, Betondorp en de tuindorpen in Noord tot stand. In de crisisjaren zorgde De Miranda voor werkverschaffingsprojecten zoals het Amsterdamse Bos, het Amstelstation, het nieuwe Muiderpoortstation en de spoorviaducten in Oost.

“Wil je baaien, wil je zwemmen, moet je De Miranda stemmen.”

Ook op het gebied van de volkshygiëne werden stappen gezet. Tot de jaren twintig van de vorige eeuw waren een badkamer, en zelfs een douche luxe. Onder leiding van De Miranda werden in verschillende wijken volkswaterhuizen gebouwd en vanaf 1933 werd overeengekomen dat iedere nieuw te bouwen woning een doucheruimte moest hebben. Vooral met de nieuwe zwembaden maakte De Miranda zich populair. De verkiezingsleus in die tijd luidde: Wil je baaien, wil je zwemmen, moet je De Miranda stemmen.

Een triest einde

De Miranda was een gedreven, toegankelijke man, die veel voor elkaar kreeg. Voor zijn socialistische achterban was hij een held. Maar door de manier waarop hij politiek bedreef werd hij door anderen gezien als iemand die zaken erdoor probeerde te drukken en maakte hij ook vijanden. Met name bouwondernemers voelden zich aangetast in hun belangen. Toen in de jaren dertig het fascisme voet aan de grond kreeg en het antisemitisme toenam was het gedaan met De Miranda. Hij werd, zoals later bleek ten onrechte, beschuldigd van corruptie. Toen niemand hem steunde, stortte De Miranda in. Wat later schreef hij het verweerschrift *Pro domo* maar door de inval van de Duitsers kreeg hij dit niet meer gepubliceerd.

Op 18 juli 1942 werd De Miranda gearresteerd en naar kamp Amersfoort gedeporteerd waar hij al na tien dagen bezweek aan ernstige mishandelingen. Na de oorlog werd hij gerehabiliteerd en in 1997 zorgde een actiecomité ervoor dat zijn verweerschrift *Pro domo* alsnog werd uitgegeven. •

Verweerschrift
Pro domo van
De Miranda.

Demografie, de toekomst van Joods Nederland

En van de Benjamin?

TEKST BENJAMIN REDACTIE

Uit het nieuwe demografisch onderzoek van JMW blijkt dat de Joodse gemeenschap in Nederland licht groeit dankzij de aanwas van Israëliërs. Moet de Benjamin dus verder in het Hebreeuws? Ook blijkt dat voor de meeste mensen het belangrijkste element van de Joodse identiteit het herdenken van de Sjoa is. Moeten we dus vooral over de oorlog schrijven?

Dat zijn wellicht flauwe voorbeelden, maar als blad moeten we wel serieus gaan kijken naar wat de samenstelling en de voorkeuren van de gemeenschap die we dienen betekenen voor onze inhoud. De redactie geeft daar nu al deels een voorzet voor. In de loop van het jaar of begin volgend jaar volgt er ook een lezersonderzoek van de Benjamin en gaan we met al die informatie eens uitgebreid brainstormen en mediteren.

Om even terug te komen op het belang van de oorlog voor de deelnemers aan het demografisch onderzoek, dat kunnen we als een gegeven beschouwen gezien de geschiedenis. Ook de aandacht voor het bestrijden van antisemitisme, het tweede meest belangrijke element van de identiteit voor de meeste mensen, zit ingebakken in de aard van de gemeenschap.

Dat wil niet zeggen dat we onze lezers ontzettend veel plezier doen met het blijven hameren op die onderwerpen. Door de jaren heen is juist een van de meest gehoorde punten van kritiek, en redenen om de Benjamin niet te lezen: "Het gaat te veel over de oorlog". Ja, uiteraard is herdenken voor de meeste lezers belangrijk, maar het lijkt alsof ze juist ook geïnteresseerd zijn in de hele, rijke, geschakeerde en gevarieerde Joodse identiteit.

Een beetje tussen de regels door lezend in het demografisch onderzoek, blijkt ook dat de brede gemeenschap in toenemende mate gevarieerd is. Niet alleen zijn er in Nederland dus steeds meer Joodse kinderen met een Israëliëse ouder. Er zijn ook steeds meer andere gezins-samenstellingen, gemengde stellen, alleenstaande ouders etc., en hun kinderen, en dus ook andere vormen van het beleven van de Joodse identiteit. Het is juist die steeds

grotere gevarieerdheid die de redacteuren van de Benjamin opvalt en aanspreekt.

"Echt erbij horen."

Patrick Sternfeld merkt bijvoorbeeld op dat het zijns inziens de vraag is of het verstandig is om te blijven praten over een 'kernpopulatie', ook al wordt dat gehanteerd als demografisch concept. Hij stelt: "Dit wordt omschreven als behorend tot de groep die zichzelf als Joods identificeert. Dat doe ik ook als 'vaderjood', een categorie, waar in het onderzoek 14 % toe behoort.

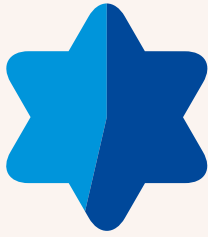
Door het begrip kernpopulatie te gebruiken denk ik dat dat mensen het idee kan geven er niet (echt) bij te horen. Als iemand met alleen een Joodse vader ken ik de onzekerheden in dit verband. Bij JMW heb ik dat niet meer, maar in het algemeen is het misschien iets om meer aandacht aan te schenken, ook door middel van de Benjamin."

"Ik weiger bij een club te horen die mij als lid accepteert."

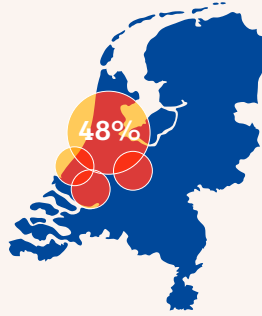
Gezien de steeds grotere diversiteit onder de brede Joodse bevolking zal de vraag over het echt erbij horen, alleen maar meer gaan spelen. Natuurlijk vormen de Joden in Nederland niet alleen een groep, maar ook nog eens een kleine minderheid. De manier om door de eeuwen heen

Omvang Nederlands-Joodse gemeenschap in brede zin: 65.000

30.000
mensen met
een Joodse
achtergrond

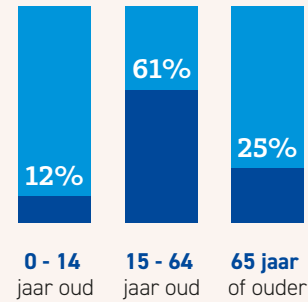

35.000
Mensen die
zich als Joods
identificeren

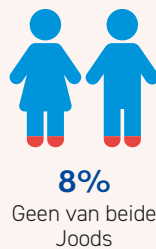
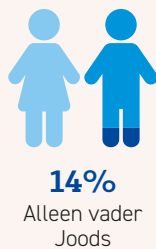
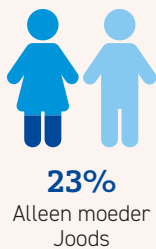
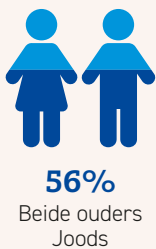

Ongeveer **48%** woont in Groot-Amsterdam.
32% in de steden Rotterdam, Den Haag en Utrecht.
De overige **20%** in de rest van Nederland

Leeftijdverdeling

Aantal Joden met één of twee Joodse ouders

Geboortecijfers

Joden in Nederland hebben
een laag geboortecijfer.
1.3 kinderen per vrouw.

Percentage Israëli's in Nederland

* Inclusief degenen die in Israël zijn geboren en in Nederland geboren kinderen van Israëlische ouders.

Percentage gemengde relaties

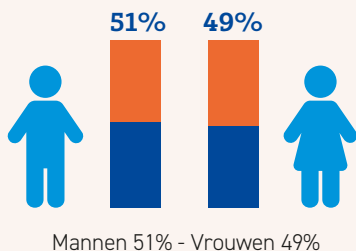

57% van de gehuwde
Nederlandse Joden is getrouwd
met een niet-Joodse partner.

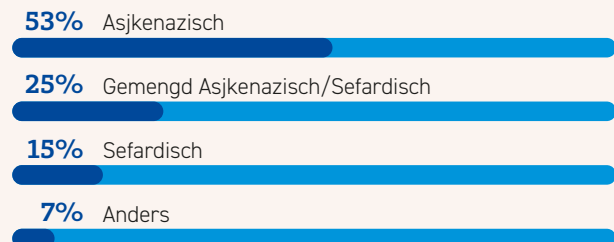
Opleidingsniveau

Geslachtsverhouding (man/vrouw)

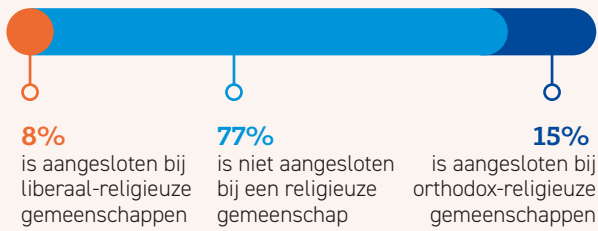

Asjkenazisch/Sefardisch verdeling

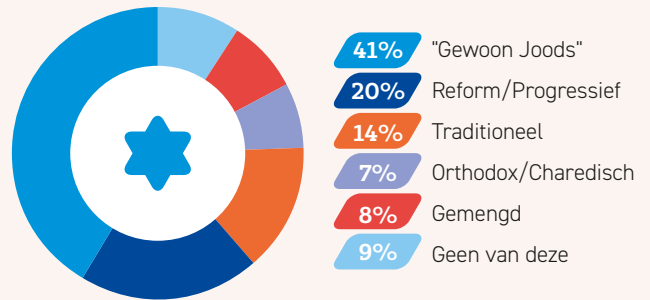

Verbondenheid met religieuze organisaties

Zelfverklaarde identiteit

Drie meest en minst nageleefde Joodse gebruiken

Drie meest nageleefde gebruiken:

1

Bijwonen van een **Pesach-seider** meeste of alle jaren: **63%**

2

Kaarsen aansteken op vrijdagavond **44%**

3

Vasten op **Jom Kippoer** meeste of alle jaren **44%**

Drie minst nageleefde gebruiken:

1

Alleen **koosjer vlees** eten thuis **22%**

2

Wekelijks of vaker naar de **synagoge** gaan **14%**

3

Geen licht aandoen op de **sjabbat** **9%**

Drie belangrijkste en minst belangrijke aspecten van Joodse identiteit

Drie belangrijkste

1

Het herdenken van de **Holocaust** **85% (zeer belangrijk)**

2

Strijden tegen **antisemitisme** **(78%)**

3

Het gevoel **deel uit te maken** van het **Joodse volk** **(66%)**

Drie minst belangrijk

1

Joodse **feestdagen vieren** met familie **(42%)**

2

Doneren aan goede doelen **(32%)**

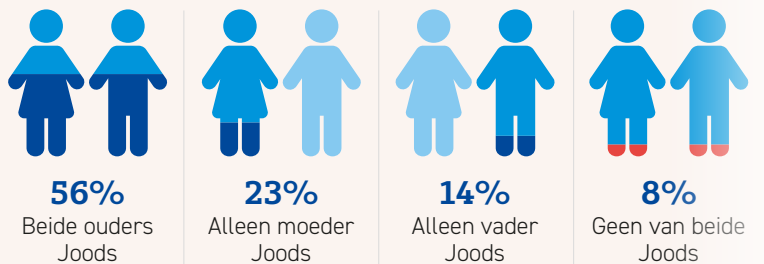

3

Geloven in God **(25%)**

Scan de QR code en lees het volledige rapport op joodswelzijn.nl

zo'n groep in stand te houden, was door de buitengrenzen ervan nauwgezet te bewaken en erbinnen een mate van discipline op te leggen.

De Benjamin oordeelt daar niet over, maar stelt dat we tegenwoordig in een hele andere situatie leven en dat we toegang hebben tot een veel groter scala aan invloeden en mogelijkheden om ons te ontplooiën met behoud van de eigen identiteit. We staan dan ook stil bij relatief jonge organisaties als Oy Vey, in dit nummer, die op verschillende manieren proberen om mensen hun Joodse identiteit te laten vieren. En ook het moderne orthodoxe initiatief Bendigamos, in een vorig nummer, dat bij de niet-sacrale zaken ook niet-halachische Joden verwelkomt.

Toch blijft de vraag van uitsluiting en identiteit een gevoelige, zeker als er religieuze organisaties in het spel zijn. De uitspraak van Groucho Marx komt dan soms naar boven: "Ik weiger bij een club te horen die mij als lid accepteert." Het is een gezonde en relativiserende houding, maar een die in de praktijk niet altijd opgaat. We hebben blijkbaar behoefte aan verbinding.

Neem de tiener-kleindochter van een redactielid, zeer geïnteresseerd in de Joodse identiteit en op Joodse les bij een van de kerkgenootschappen. Omdat haar moeder niet Joods is, werd het veel moeilijker dan voor anderen met twee Joodse ouders om daarop te blijven en uiteindelijk moest ze er vanaf. Zulke verhalen zouden meer gehoord moeten worden want ze gaan een groot deel van onze lezers aan.

"Iedere relatie is een *mixed marriage*."

Daar sluit Jessica Polak zich ook bij aan, wel merkt ze op dat eigenlijk "iedere relatie een *mixed marriage*" is. We zijn immers allemaal anders en leggen andere accenten. Met haar Joodse achtergrond heeft ze een Indonesische partner, die ze nog steeds regelmatig uitleg moet geven als ze een Jiddisch woord gebruikt. Ze ziet wel iets in een Mixed Marriage Museum en stelt zich voor dat we ook bij de Benjamin naar voorwerpen of symbolen kunnen kijken uit zo'n gemengde relatie.

Karien Anstadt richt zich op de grote toename van het Israëlische contingent binnen de gemeenschap. Wellicht wordt in de Benjamin een te eenzijdig deel daarvan belicht, veelal kunstenaars. Ze stelt voor dat het interessant kan zijn te kijken: "Hoe ze het leven in Nederland ervaren, in

hoeverre zij contact met Nederlandse Joden hebben, of ze zich vooral identificeren met hun Israëlische of Joodse identiteit. Wat ze hun kinderen meegeven."

"Nog vele andere facetten waarover geschreven kan worden."

Het blijft de vraag in hoeverre we als Benjamin meteen moeten ingaan op de meest in het oog springende resultaten van zo'n demografisch onderzoek. Zoals Jolan Toff aangeeft:, mensen hoeven niet per sé alleen maar over hun eigen beslommingen te lezen, "Ik vermoed dat er nog vele andere facetten zijn waarover geschreven kan worden."

Hij haalt het onderzoek aan en geeft als voorbeelden: de hogere opleidingsgraad onder Joden, het lagere aantal kinderen bij Joodse vrouwen, de politieke affiniteit, de beleving van het geloof/de Joodse identiteit en de houding ten opzichte van besnijdenis en Joods begraven.

Het zijn allemaal onderwerpen die wel in de Benjamin aan bod komen, maar waar we in het licht van het demografisch onderzoek opnieuw naar kunnen kijken. Ook de Benjamin, net als andere Joodse organisaties in Nederland, blijft aansluiting zoeken bij een veranderende gemeenschap. Welke elementen van verbinding en herkenning kunnen we bieden aan een steeds meer versnipperde, minder traditionele, meer seculiere Joodse groep?

Toch blijft het gevoel te behoren tot het Joodse volk, wat daarvan dan ook de definitie is, voor veel mensen een bron van trots, blijkt ook uit het onderzoek. Dat kan veel vormen aannemen, maar zal toch vooral tot uiting komen in de gezamenlijke historische en culturele banden en onze onderlinge verwantschap. Daar valt veel te vieren, iets wat we zullen blijven doen.

De boodschap van het demografisch onderzoek is voor de Benjamin voorlopig dat we ons nog meer open moeten stellen naar alle aspecten van de belevenis van de Joodse identiteit. Verwacht niet meer over de oorlog, en ook geen pagina's in het Hebreeuws, dat is ooit al eens geprobeerd en was geen succes. Uiteindelijk willen we mensen een weg bieden om zich verbonden te voelen met de grotere Nederlands-Joodse gemeenschap, niet om zich in hun eigen bubbel af te zonderen •

Een leven lang leren

Familieonderzoek in oorlogsarchieven

Nederlandse oorlogsarchieven bevatten een schat aan informatie over het Joods leven van tijdens de oorlog. Ontdek hoe je het CABR-archief en andere archieven kan gebruiken voor je eigen familieonderzoek.

Start 29 april in Amsterdam en online.

RAYMUND SCHÜTZ

Israel van begin tot nu

Leer feit van fictie onderscheiden en word binnen no-time kenner van de Israëliësche geschiedenis.

50% korting voor jongeren onder de 30 jaar.

Drie avonden: 8, 15 en 22 mei in Amsterdam en online.

MATHIEU PEULEN

Nooit meer iets missen op het gebied van Joodse cultuur in Nederland? Abonneer je nu op de Crescas nieuwsbrief!

Ontdek het uitgebreide 'altijd online' aanbod van Crescas. Leren op je eigen tempo, waar en wanneer jij dat wil.

crescas.nl

joods educatief centrum
crescas
קרשקש

Mijn leven

Estella Michel, 63 jaar, geboren in Amsterdam, woonachtig in Aalsmeer, samenwonend, één dochter.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Na het Maimonides Lyceum wilde ik dierenarts worden maar mijn ouders hadden liever dat ik op termijn bij hen in de zaak ging werken. Ik heb toen mijn middenstandsdiploma gehaald en de opleiding tot schoonheidsspecialiste gevolgd. Dit met de gedachte dat als ik zwanger mocht worden, ik werk had dat ik thuis kon doen. Na een korte periode in dit vak ben ik eerst in de Jan Evertsenstraat en later in de Kinkerstraat in de damesmode beland, in een winkel naast de herenmodezaak van mijn ouders. Herenmode is veel makkelijker dan damesmode. Een man gaat gericht op zoek naar een grijze broek en is zo klaar. Een vrouw kijkt om zich heen waardoor het veel langer duurt voor ze wat vindt, ervan uitgaande dat ze überhaupt wat vindt. Daar moet je als verkoopster geduld voor hebben. Mijn vader was nog van de generatie die klanten wat aanpraatte. Ik liet de mensen rustig kijken.

“Een rock-'n-roll showteam.”

Na een tijdje ben ik met mijn toenmalige vriend een chique Italiaanse herenmodezaak in het duurdere segment begonnen. We verkochten merken als Monello, Botticelli en Cavalli. Het liep als een trein. Er kwamen soms ook foute klanten op af die het geld uit hun sok haalden. Na vele pogingen van klanten om met gestolen creditcards te betalen en drie overvallen, ben ik gestopt. Tussendoor speelde ik in allerlei reclamefilmpjes zoals voor Coca Cola, trad ik in het hele land op in een rock-'n-roll showteam en gaf met mijn vriend les in de Chinese vechtsport Wing Chun.

Aangezien mijn hart nog steeds naar dieren uitging, ben ik toen in Lelystad de kynologische opleiding aan de Martin Gaus Academie gaan volgen. Tijdens de

stage bij een dierenarts ging ik voor klanten op hun honden passen. Ik vond het zo leuk, dat ik in Aalsmeer een kleinschalig hondenhotel ben begonnen. Naast de reguliere dagopvang kunnen de honden in de vakanties bij ons logeren. Ik geef ook hondentraining. Daarnaast geef ik les aan kinderen die bang zijn voor honden. Honden moet je opvoeden. Als je aan de telefoon bent en hij begint te blaffen heeft het geen zin om tegen hem te zeggen dat hij moet ophouden. Je moet je omdraaien, dus geen aandacht geven, dan houdt hij vanzelf op. Vóór ik een hond aanneem, heb ik een intakegesprek met de eigenaar waar de hond altijd bij moet zijn. Ik wil kijken of hij in mijn roedel past. De hond moet sociaal zijn en niet de hele dag blaffen.

“Ze zijn altijd blij als ze mij zien.”

De bevrediging van het werk zit ‘m in de vele leuke contacten met de eigenaren. Maar vooral ook in het karakter van de honden. Ze zijn altijd blij als ze mij zien. Je weet wat je aan een hond hebt. Dit in tegenstelling tot mensen. Helaas heb ik de laatste tijd slapeloze nachten. De gemeente vindt dat mijn bedrijf niet in het bestemmingsplan past. Ze willen kassen en tuinbouw. Ik ben via een advocaat momenteel aan het vechten om hier te blijven.

Mooiste herinnering

Mijn kindertijd, samen met mijn ouders naar Loosdrecht. Natuurlijk ook de geboorte van mijn dochter. Met haar heb ik een podcast genaamd “de Michellinnetjes”.

Sport

Ik heb getennist, paard gereden en gefitnest. Ik doe nu nog steeds aan yoga.

Joods

Ik ben Joods opgevoed maar niet religieus. Vrijdagavond moest wel iedereen thuis zijn. We gingen met de Hoge Feestdagen naar sjoel. Dat doe ik niet meer, wél blijft de vrijdagavond belangrijk.

Eten

De knoflookbiefstuk van Loetje vind ik heerlijk, net zoals sushi, gebakken aardappels, broccoli, kip en kippensoep.

Hekel aan

Jaloezie, liegen en huichelen. Ik kan niet tegen onrecht en zal altijd mijn beloftes nakomen.

Markt

Van kinds af aan ging ik naar de Albert Cuyp, het Waterlooplein en de Dappermarkt. Hier in Aalsmeer kom ik op een marktje dat er alleen op dinsdag is. Ongeveer acht keer per jaar sta ik zelf op

vlooiemarkten met huisraad en tweedehands kleding. Het is gezellig en ruimt ook nog eens op.

Televisie

Beste Zangers en *De Masked Singer* zijn favoriet. Ik erger mij aan die praatprogramma's omdat mensen zich daar beter voordoen dan ze zijn maar erger me ook aan de toon die ze aanslaan.

Mop

Ik hoorde er van de week één met een baard maar ben hem zoals altijd weer vergeten.

Boek

Licht in de tunnel van Marc de Hond. Hij wist dat hij zou overlijden maar schreef een indrukwekkend boek over zijn laatste periode.

Winkel

Action, Xenos, Lidl en Aldi. Er is daar veel variatie, ik word

altijd verrast door de leuke spulletjes die ze daar hebben.

Krant

Vroeger las ik de *Telegraaf*, nu niet meer.

Grootste wens

Gezondheid en geluk met iedereen die mij lief is om mij heen.

Uitzicht

Ruimte, palmen en zon.

Bewondering voor

Mensen met een handicap of mensen die weten dat ze komen te overlijden maar nog zoveel spirit hebben. Ook de overlevingskracht van de generatie die de oorlog heeft meegemaakt en nog zo positief in het leven staat.

JMW

Ik heb er zelf nooit gebruik van gemaakt maar ik weet dat daar mooi werk wordt verricht. •

Ophef over oorlogsarchieven

Onzekerheid en kritiek rond CABR

TEKST [RAYMUND SCHÜTZ](#) FOTO [NATIONAAL ARCHIEF](#)

Het uitstel van de digitale toegang tot het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), “ontneemt de huidige generaties de kans om grip te krijgen op de geschiedenis”, stelt Raymund Schütz, rechtshistoricus, senior onderzoeker bij het Haags Gemeentearchief en docent bij Crescas. Hij pleit voor een combinatie van openbare toegang en begeleiding.

De digitale toegang tot het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) per 1 januari 2025 werd uitgesteld en dat heeft geleid tot onzekerheid en veel kritiek. Dit volgde op een waarschuwing van de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) dat, ondanks de risicoafwegingen van het Nationaal Archief, de mogelijkheid bestaat van privacyschending volgens de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG).

Het maakt geen verschil dat nabestaanden van Joodse slachtoffers, verzetsmensen en collaborateurs na overleg akkoord gingen met de online beschikbaarheid door het Nationaal Archief. Het CABR-archief is voorlopig niet digitaal beschikbaar en kan onder voorwaarden (lichte beperking A) in de studiezaal van het Nationaal Archief worden ingezien.

In een artikel in NRC van 7 januari stelt de Algemeen Rijksarchivaris dat de helende werking van kennis uit het oorlogsarchief als uitgangspunt moet worden genomen. Dat pleit voor de digitale beschikbaarheid, maar dat is volgens mij alleen niet voldoende. Hoe kunnen we uit deze impasse komen?

Grootschalige collaboratie

De gevolgen van de bezetting vinden we in omvangrijke oorlogsarchieven met informatie over de strafrechtelijke, humanitaire en vermogensrechtelijke afwikkeling. Het grootste is het CABR dat de strafdossiers bevat van de collaborateurs: zware gevallen voor de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie als hoger-beroepsinstantie, de dossiers van de tribunalen voor de lichtere gevallen en verder veel stukken zoals ingediende strafklachten die niet tot vervolging hebben geleid.

In de dossiers vinden we gegevens van slachtoffers, zodat deze voor hun nabestaanden belangrijk zijn. De digitale toegang faciliteert het gebruik van allerlei zoektermen, waarmee nieuwe feiten kunnen worden verzameld. De collaboratie was grootschalig en veel verdachten werden opgepakt. Eind november 1945 meende de minister van Justitie Kolfshoten dat de vervolging ‘volkomen was vastgelopen’. De Bijzondere Gerechtshoven en tribunalen kwamen traag op gang en er werden duizenden ‘lichte gevallen’ vrijgelaten om het systeem te ontlasten. Deze archieven zijn onder moeilijke omstandigheden gevormd én de naoorlogse afwikkeling stond onder grote druk, zodat de inhoud goed moest worden gewogen en geduid.

Een belangrijke collectie is het Oorlogsarchief van het Nederlandse Rode Kruis met gegevens over het lot van oorlogsslachtoffers: Joden, Roma en Sinti, afgevoerde leden van het verzet, omgekomen tewerkgestelden, maar ook die van omgekomen Nederlandse soldaten.

En verder de kampadministraties van Westerbork en Amersfoort, gegevens van omgekomen geallieerden, Duitse militairen en van Nederlandse SS'ers en andere collaborateurs. Dit archief is beperkt openbaar (strengere beperking B) en kan in de studiezaal Archief worden ingezien.

Ten slotte het Nederlandse Beheersinstituut (NBI): het bevat dossiers van de naoorlogse afwikkeling op vermogensrechtelijk gebied en het daaraan verbonden archief van de Raad voor het Rechtsherstel. Dit archief bevat veel CABR-gegevens en is sinds 2018 openbaar, wat niet heeft geleid tot privacy-klachten.

Het is opmerkelijk dat oorlogsarchieven onder verschillende openbaarheidsregimes vallen: openbaar, beperkt openbaar A en beperkt openbaar B.

Ik onderschrijf het pleidooi voor uniforme openbaarheid, omdat daarmee de herinnering en het onderzoek worden gefaciliteerd. Personen die gegevens niet openbaar willen hebben, kunnen een beroep doen op het recht op vergetelheid, volgens artikel 17 van de AVG. Dan worden de persoonsgegevens digitaal verwijderd, maar blijven in de fysieke dossiers gehandhaafd. Deze mogelijkheid komt tegemoet aan de behoefte aan privacy van nabestaanden.

Helende werking

Voor nabestaanden bieden archieven aanknopingspunten om oorlogstrauma's te overwinnen: de helende werking. Daarvoor is expertise nodig van archivariissen: allereerst omdat archieven feiten bevatten: data, namen, adressen, die verwijzen naar de identiteit van de slachtoffers en daders. Verder omdat proces-verbalen, brieven en andere stukken details bevatten over gebeurtenissen tijdens de bezetting en de naoorlogse afwikkeling. Deze stukken hebben tekortkomingen, omdat men soms in de verkeerde kaartenbak terecht kwam, er spelfouten zijn gemaakt, adressen zijn verhaspeld en dossiers zijn weggeraakt. Verklaringen zijn gekleurd door de dreiging van bestraffing. De volledige waarheid bestaat niet, maar wel gegevens die dat benaderen. De expertise van archivariissen die de stukken kunnen interpreteren is daarvoor noodzakelijk.

van de Joodse Raad geeft een anoniem slachtoffer zijn menselijk gezicht terug. Vermoedens kunnen worden getoetst en onzekerheid wordt zekerheid, al is de balans tussen waarheid en misverstand moeilijk te vinden. De helende werking is alleen mogelijk met een combinatie van archief-technische en emotionele expertise, binnen de context van uniforme toegankelijkheid.

De vraag is: hoe verder, nu de minister van OCW, Eppo Bruins, de online toegang heeft geblokkeerd en de beperkte openbaarheid van de stukken – die na de openbaarheidsbeperking van 75 jaar eindelijk zou aflopen met ingang van 2025 – verlengd. De publicatie van de namenlijst van de dossiers leidde tot veel kritiek, omdat er veel slachtoffers als 'verdachten' werden aangemerkt. Het is duidelijk dat er veel schade is ontstaan, die zijn effect heeft op alle oorlogsarchieven.

Openbare toegang en begeleiding

Mijn voorstel zou zijn om de openbare toegang op de hier genoemde oorlogsarchieven toe te passen en ervoor te zorgen dat er op diverse plaatsen expertise beschikbaar is om vooral nabestaanden met hun onderzoek te begeleiden. In Nederland uiteraard bij het Nationaal Archief, zeker bij het NIOD en ook bij enkele regionale historische centra. Verder ook internationaal, omdat de nabestaanden vaak zijn uitgewaaid over de wereld: denk

Archieven zijn onvolledig, maar bevatten een stand van zaken die dicht bij de oorlog staat en mijn ervaringen als archivaris van het Rode Kruisarchief met inzage zijn doorgaans positief. De dossierinzage geeft de aanvrager grip op de familiegeschiedenis en door de feiten onder ogen te zien, kan er een catharsis ontstaan: een emotionele zuivering. Vervormingen van het verhaal kunnen worden gecorrigeerd.

In een familie kan het verhaal leven dat opa was veroordeeld als collaborateur, terwijl het dossier zijn vrijspraak bevat. Een dossier met brieven van een vader die navraag doet over zijn vermiste zoon, laat andere nabestaanden beseffen dat vader heeft gezwegen, maar toch veel moeite heeft gedaan om de zoon te vinden. De vermelding van beroep op een kaart uit de cartotheek

aan de Verenigde Staten, Israël en Australië. Zij hebben vaak moeite met de Nederlandse taal en hebben extra begeleiding nodig.

Elie Wiesel zei eens: 'Silence encourages the tormentor, never the tormented.' De uitgestelde openstelling van oorlogsarchieven ontnemt de huidige generaties de kans om grip te krijgen op hun familiegeschiedenis. Dat betekent dat er een zware taak op de schouders van de minister ligt om te zorgen dat de oorlogsarchieven zonder privacyproblemen en met de juiste expertise kunnen worden opengesteld. •

Het CABR

joods educatief centrum
crescas
חֲרֻשָּׁה

Raymund Schütz geeft 29 april bij Crescas een cursus familieonderzoek in oorlogsarchieven, zie crescas.nl.

Mediation bij JMW

Familierelaties & Mediation: Samen in gesprek

Mediation helpt bij het onderzoeken en verbeteren van onderlinge communicatie. Een conflict is vaak een verstoring in de communicatie. Soms raken familieleden elkaar kwijt door misverstanden, verwachtingen of onuitgesproken gevoelens.

Loopt u vast in de relatie met een familielid en komt u er samen niet uit? Onze ervaren mediators begeleiden u in dit proces. We helpen om knelpunten zichtbaar te maken en zoeken samen naar een nieuwe weg vooruit.

Bent u benieuwd naar ons bemiddelingstraject? Neem contact op en zet de eerste stap naar herstel.

Voor meer informatie over mediation en de lage eigen bijdrage kunt u op onze website kijken of contact opnemen met: spreekuur@joodswelzijn.nl of via **088 - 165 22 00**. joodswelzijn.nl

MfN
REGISTERMEDIATOR

JMW

zondag 4 mei 2025 – Amsterdam

Gezamenlijk 4 mei herdenken

Wilt u uw dierbaren in Joods gezelschap herdenken? Dit kunt u doen onder begeleiding van JMW door hun naam te noemen, een foto te laten zien, een gedicht voor te dragen of op een andere manier een herinnering te delen. Ook kunt u ervoor kiezen een steen met naam te laten schrijven, die u vervolgens bij het Namenmonument kunt plaatsen. Na afloop is er een optie tot gezamenlijke lunch.

Aanmelden

Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of door te bellen naar **088-165 22 00**. De kosten voor de lunch bedragen €17,50 p.p. Eet u niet mee? Dan zijn er geen kosten aan verbonden.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

mar or
Mondscheinsonderzoek
Hof van Scheveningen

JMW

Emile Schrijver

“Niet angst, maar veerkracht”

Het is niet per se eenvoudig om het afgelopen anderhalf jaar op een positieve manier met onze Joodse identiteit bezig te zijn. Er gaat werkelijk geen dag voorbij of het gaat over Israël, over de Holocaust of Holocaustontkenning, of over antisemitisme.

Toegegeven, ik doe daar zelf hard aan mee. Door voor de pers of radio en tv ja te zeggen tegen gesprekken over deze onderwerpen, bijvoorbeeld. Of zelfs door samen met onderzoeker Ruth Peeters een boek te publiceren over tweeduizend jaar Europees antisemitisme, *Ooggetuigen van het antisemitisme*.

Dat landt gelukkig goed, dat boek, want het is belangrijk dat we ons er bewust van blijven dat het antisemitisme in iedere vezel zit van de Europese geschiedenis en de Europese samenleving. Maar er knaagt ook iets. De reductie van Jodendom en de Joodse identiteit tot Israël, Holocaust en antisemitisme komt van buiten, maar ik stel vast dat we die ook binnenlaten. Sterker nog, we internaliseren het, we maken het ons eigen, gaan het zien als iets eigens. Maar dat is het niet.

Ik zeg niet dat we ons geen zorgen zouden moeten maken, want het maatschappelijk klimaat was in tijden niet zo guur als nu. Maar het eigene van het Jodendom is niet angst, maar veerkracht.

Als ik hierboven verwijs naar tweeduizend jaar Europese risjes, dan moet je ook vaststellen dat we dat wel overleefd hebben. En als je iets positiefs uit de negatieve actualiteit zou willen halen, dan is het dat de Joodse saamhorigheid de laatste tijd groter is geworden, niet kleiner.

Natuurlijk zijn we het niet altijd met elkaar eens over Israël of over wie nu eigenlijk namens wie spreekt, Joden zijn af en toe net gewone mensen. Maar we zoeken elkaar op en al het externe ongemak versterkt ontegenzeggelijk ook de onderlinge band. Het is alweer bijna Pesach en als er één Joods feest is dat in het teken staat van die veerkracht, dan is het Pesach wel. Sterker nog, Pesach gaat over het ongemak van de slavernij in het Bijbelse Egypte en over de bevrijding daarvan. Over het bittere van de slavenarbeid van toen, en over het zoete van de bevrijding.

En het is een optimistisch feest, want iedere generatie wordt opgeroepen zichzelf te beschouwen als bevrijd uit de slavernij van Egypte, en elke sederavond eindigt met de wens elkaar volgend jaar in Jeruzalem te zien. Dat optimisme is aanstekelijk, juist nu.

Toch zijn er ook wel stukken in de Haggadah, de tekst die tijdens die eerste avond van het Pesachfeest wordt gelezen, die politiek gekleurd zijn. Bijvoorbeeld de woorden die gelezen worden als het vierde glas wijn wordt ingeschonken, samen met het glas voor de Bijbelse profeet Elijah, en als de deur wordt opengezet om de profeet binnen te laten. Deze tekst is samengesteld uit een paar Bijbelcitataten en luidt: “Stort uw grimmigheid uit over de volken die u niet kennen; over de koninkrijken die uw Naam niet aanroepen. Want men heeft Jakob verslonden, zij hebben zijn lieflijke woning verwoest (Psalm 79:6-7). Stort over hen uw woede uit, laat uw brandende toorn hen treffen (Psalm 69:25). Achtervolgt u hen in toorn en vaagt u hen weg van onder de hemel van de Eeuwige (Klaagliederen 3:66).”

In veel oude Haggadot worden deze best wel heftige Bijbelteksten verbonden met de komst van de Messias, want daar wachten we met zijn allen nog steeds op. Als die Messias er dan eenmaal zal zijn, is dat de ultieme bevrijding van het Joodse volk van de slavernij in Egypte, maar ook van de vervolging.

Hoe kun je zo'n gewelddadige tekst nou zien als een teken van veerkracht? Dat is het geval wanneer we kijken naar de prominentie die uitgerekend illustraties van deze tekst hebben, in de Haggadot die gedrukt zijn in Italië in de tweede helft van de zestiende eeuw bijvoorbeeld. Dat was een tijd waarin de Inquisitie het de Joden ongelofelijk lastig maakte, waarin het drukken van de Talmoud werd verboden en waarin tienduizenden Joodse boeken zijn verbrand. Juist toen verschenen er in die boeken afbeeldingen van de Messias, als verwijzing naar Joodse veerkracht, Joodse saamhorigheid en Joodse strijdbaarheid.

Laten we daar een voorbeeld aan nemen. Juist nu. •

Tafelkleed-plaag en veel afwas

Amandel-citroentaart en makronen voor Pesach

TEKST EN FOTO'S LEA VAN COEVERDEN

“Dat gaan wij weer eens fijn savoueren”, was een favoriet gezegde van mijn vader toen mijn moeder weer een van haar heerlijke maaltijden op tafel zette. Niet in de pan, nee, dat was in ons huishouden verboden, maar alles keurig in dekschalen, en ook de juskom ontbrak niet, op bij het servies behorende porseleinen onderzetters.

Er werden stoffen servetten gebruikt, opgerold in je eigen zilveren servetring. Dat betekende dat er na de maaltijd veel afgewassen moest worden, niet alleen alles wat op tafel had gestaan maar ook wat er in de keuken was gebruikt. Servetten gingen regelmatig in de was, het tafelkleed ook, hoewel mijn moeder regelmatig een vaasje neerzette op een van de vele vlekken die mijn broer en ik geheel en al per ongeluk creëerden, zodat het kleed nog een keer gebruikt kon worden. Mijn broer Rob was linkshandig, mijn moeder ook, en dat zag je dan terug in het vlekkenpatroon dat zich gedurende de week ontwikkelde. Onder dat tafellaken lag een molton om de tafel te beschermen. Herkent u dat?

Koken was bij ons thuis niet even snel iets in elkaar gooien. Als ik aan een vriendin van me vraag wat ze gaat eten zegt ze bijna altijd: “Alles wat ik in huis heb, behalve het gootsteenbakje.” Even terugkomend op het afwassen, toen we groot genoeg waren was dat de taak van mijn broer en mij, behalve de pannen. Dat vond mijn moeder nebbisj, die kinderhandjes die zware pannen af te laten wassen, dat was de taak voor mijn vader.

Nu had mijn broer er een gewoonte van gemaakt om rond afvastijd een uurtje in het kleinste kamertje door te brengen, samen met Suske en Wiske. “*Wer sich nicht drückt, ist verrückt*” zei mijn moeder dan in haar moerstaal. En dan stonden mijn vader en ik heerlijk samen af te wassen en hadden we de beste gesprekken. Mijn moeder vond dat wie er gekookt had niet hoefde op te ruimen en af te wassen.

Bij de sederavonden tijdens Pesach, kwamen de bijbehorende attributen erbij: een Pesach tafelkleed, de sederschotel, het hoesje voor de afikoman en dikke

papieren servetten om de druppels rode wijn, en als je daar te jong voor was de druppels druivensap, op te laten vallen bij het noemen van de tien plagen. Want, mocht er een druppel op het tafelkleed vallen, was dat voor mijn moeder pas een echte plaag. Het gebeurde natuurlijk wel eens en dan ging ze aan de gang met witte wijn, wist u dat? Witte wijn heft rode wijn op, en ze strooide er rijkelijk zout op.

De voorbereidingen voor de sederavond waren culinair een uitdaging. Gremseliesj, kippensoep, matzeballen, charoset - door mijn vader *galosjes* (misselijk) genoemd, mierikswortel, door mijn moeder bij de groenteman besteld en door mijn vader naast de lopende kraan geraspt, dan traanden zijn ogen minder. Het gebraden ei, het botje, zout water, mierik en radijs, peterselie en natuurlijk de charoset werden netjes op de sederschotel gelegd.

Von Geldern Haggada

Er bestaan veel Haggadot, de boeken die gebruikt worden om tijdens de seder het Pesachverhaal te vertellen.

Met enige trots mag ik met u delen dat wij een familie-Haggada hebben. Mijn oma, de moeder van mijn moeder, werd in 1898 geboren in Keulen als Alice von Geldern. En er bestaat al eeuwenlang

een Von Geldern Haggada. Toen deze in 1997 opnieuw werd uitgegeven, gebruikten we die. Het emotioneerde mijn moeder als ze het boek ter hand nam, denkend aan haar jeugd in Duitsland,

Recept

Citroen-amandeltaart

Ingrediënten

- 4 eieren, gesplitst
- 150 g suiker
- 200 g amandelmeel
- 1 tl citroenrasp
- 3 el citroensap
- 1 tl vanille-extract
- 1/2 tl zout

Bereiding

- Verwarm de oven voor op 175°C, gebruik de gewone ovenstand, geen hetelucht. Vet een ronde taartvorm met een doorsnede van 20 cm in, leg bakpapier op de bodem. Klop de eierdooiers met suiker tot het een lekker romig mengsel is. Doe er dan amandelmeel, citroenrasp, citroensap en vanille-extract bij en meng dat goed door elkaar. Het makkelijkste is dat met een handmixer.
- In een goed schone kom klop je de eiwitten stijf, ook met de handmixer. De gardes en de kom moeten wel brandschoon zijn, anders wordt het eiwit niet stijf. Als je van het eiwitmengsel pieken kunt trekken die rechtop blijven staan, dan heb je het goed gedaan. Dan schep je het eiwit voorzichtig door het amandelmengsel, niet in een keer alles maar in kleine porties en zorg ervoor dat het luchtig blijft. Niet roeren maar er doorheen scheppen. Doe het beslag in de bakvorm, strijk het voorzichtig glad, en bak je taart in ongeveer 30 minuten tot hij stevig aanvoelt. Je kunt als de taart is afgekoeld er amandelschaafsel of geraspte kokos over strooien, maar het hoeft niet.

ze werd in 1922 in Keulen geboren. De Haggada bevat tevens, naast de prachtigste afbeeldingen, het verhaal *Der Rabbi von Bacharach*, geschreven

door Heinrich Heine. Dat is een onvoltooid werk van Heine, die het in 1840 schreef. Een verhaal over Jodenvervolging in middeleeuws Duitsland.

Maar nu terug naar Pesach en de heerlijkste recepten. Uit het handgeschreven en wonderlijk genoeg bewaard gebleven kookboek van mijn overgrootmoeder, Johanna von Geldern, haalde ik twee recepten voor Pesach: haar amandel-citroentaart en kokosmakronen. Ik wens ons een gezonde Pesach waarbij ik hoop dat de matze het brood van de vrede mag zijn. •

Enkele afbeeldingen bij deze rubriek zijn uit de Von Geldern Haggada, met de wijnvlekken van toen er op.

Recept

Kokosmakronen

Ingrediënten

- 3 eiwitten
- 100 gr suiker
- 200 gr geraspte kokos
- 1 theelepel vanille-extract (mag je ook weglaten)
- beetje zout
- gesmolten pure chocola

Bereiding

- Verwarm de oven voor op 175° en bekleed de bakplaat met bakpapier. Klop de eiwitten met een snufje zout tot je er pieken van kunt trekken. Doe er dan steeds kleine beetje suiker doorheen en blijf kloppen tot het mengsel glanzend is. Het heeft dan een parelmoerachtige gloed. Voorzichtig schep je er dan de kokos door en, als je dat wilt, het vanille extract, tot alles goed is gemengd. Schep met een eetlepel kleine beetje van het mengsel op de bakplaat. Je kunt met die lepel of je handen er kleine bergjes van vormen. Je schuift de bakplaat ongeveer 20 minuten in de voorverwarmde oven. Hetelucht mag je nu juist wel gebruiken. De makronen moeten licht goudbruin worden. Laat ze afkoelen voor je ze serveert. Als je alles goed hebt gedaan is de buitenkant bros en de binnenkant licht taai. En je mag ze natuurlijk garneren met pure gesmolten chocola, je kunt ze voor de helft in de chocola dopen, of er gesmolten chocola overheen laten druppelen.
Gieten mag ook.

*Redactie en medewerkers van
de Benjamin wensen iedereen
een Chag Pesach Sameach
en een goede Seder.*

**Jonet.nl is er voor u
op alle momenten in het jaar!**

Chag Pesach Sameach!

Jonet.nl
Joods Onafhankelijk Nieuws

Van talentenjacht tot Carnegie Hall

Maxim Heijmerink inspireert met muziek

TEKST RICO BRENTJENS FOTO'S MAXIM HEIJMERINK

De 24-jarige pianist en componist Maxim Heijmerink is een veelbelovende ster in de klassieke muziekwereld. Ondanks zijn jonge leeftijd heeft hij al op prestigieuze podia gespeeld, waaronder die van de Carnegie Hall in New York.

Het muzikale avontuur van Maxim Heijmerink (2000) begon onverwacht. Tot zijn tiende had hij weinig interesse in muziek terwijl zijn broertjes saxofoon en trompet speelden bij de Joodse muziekschool 'Concertino Muziekonderwijs'. Zijn passie voor piano ontstond toen de trompetdocent van zijn broertje enkele melodieën speelde op een oude elektrische piano in hun woonkamer. Op zijn elfde begon hij daarom zelf met pianolessen.

Na slechts één jaar piano gespeeld te hebben bereikte Maxim de finale van de talentenjacht in het Concertgebouw van Amsterdam, waar hij in de Kleine Zaal optrad en waardevolle connecties legde. Deze brachten hem bij de Russisch-Joodse pianopedagoge Mila Baslawskaja, die Maxim tussen zijn vijftiende en achttiende voorbereidde op de wereld van het conservatorium.

Intussen won hij het Prinses Christina Concours, voltooide de opleiding aan het Conservatorium van Amsterdam, gaf concerten, won internationale prijzen en behaalde in 2024 zijn master in New York bij Jerome Rose. Op diens aanraden volgt Maxim nu een prestigieus doctoraatsprogramma in Leipzig, waar dit jaar slechts twee van de vijftig kandidaten werden toegelaten.

Muziek spelen en doorgeven

Maxim combineert zijn studie met het leiden van zijn eigen muziekschool in Amsterdam-Buitenveldert, waar hij sinds 2020 dertig leerlingen pianolessen geeft. "Mijn missie is om kinderen kennis te laten maken met muziek, zodat iedereen het plezier van een instrument kan ervaren," zegt hij.

Naast zijn ondernemerschap en carrière als pianosolist speelt Maxim ook in een duo met violiste Yente Lottman en in het Van Gogh Trio, samen met een cellist en violist. Dit trio combineert klassieke muziek met het voordragen van brieven van componisten en visuele elementen, waardoor het publiek dieper inzicht krijgt in de verhalen achter de muziek. Daarnaast werkt hij ook als pianist en acteur mee aan de muziektheaterproductie *Ouderpardon* van Minoux.

Joodse band met muziek

"Ik ben opgegroeid in Joods Amsterdam," zegt Maxim. "Ik voel me heel Joods en draag met trots een *Magen David*." Zijn familie en hij zijn lid van Amos, de modern-orthodoxe sjoel in Amsterdam, en zeer betrokken binnen de Joodse gemeenschap. In zijn jeugd ging Maxim naar de Joodse scholen Rosj Pina en Maimonides en was hij lid van de Joodse jeugdvereniging Bné Akiwa. Tegenwoordig bezoekt hij regelmatig evenementen van de Joodse studentenvereniging IJAR. Hoewel hij zich als traditioneel-Joods beschouwt, is het door zijn werk lastig om sjabbat te houden. Maxim benadrukt: "Mijn verbondenheid met de Joodse gemeenschap is diep. Ik ben hen dankbaar voor de steun in mijn muzikale leven. Zonder hen zou mijn carrière een stuk moeilijker zijn geweest." Hij treedt ook elk jaar op tijdens het Chanoeka-concert en bij andere Joodse organisaties. Vanaf augustus 2025 presenteert Maxim zijn nieuwe vertelconcert *Mendelssohn: Een geniale familie*, een ode aan de Joodse Mendelssohn-familie en hun strijd tegen antisemitisme. "Ik voel me enorm verbonden met deze componist en wil in dit vertelconcert niet alleen de prachtige muziek van Felix en Fanny Mendelssohn

Maxim Heijmerink

laten horen, maar ook hun verhaal vertellen. Een familie die 200 jaar geleden al met antisemitisme werd geconfronteerd - een geschiedenis die nog steeds actueel is."

"Voor mij voelt muziek als een religie."

Naast het spelen van bestaande stukken componeert Maxim ook zelf. Zijn eerste compositie, geïnspireerd door *Amor & Psyche* van Wibi Soerjadi, schreef hij na een half jaar pianospelen. Hij haalt vaak inspiratie uit andere muziek: "Ik haal één element uit een bestaand stuk en verwerk dat op mijn eigen manier." Zijn favoriete componist is Frédéric Chopin en hij beschouwt *Tumbalalaika*, een eigen gecomponeerd stuk voor het Chanoeka-concert 2021, als een van zijn beste werken.

"Voor mij voelt muziek als religie," zegt hij. "Net zoals de tora uitlegt hoe je moet leven, geven componisten als Chopin en Mendelssohn ons een leidraad voor het interpreteren van hun muziek. Het is aan ons als muzikanten om dit goed te vertalen."

Ondanks zijn jonge leeftijd heeft Maxim veel prijzen gewonnen en op belangrijke podia gespeeld. Toch beschouwt hij zijn discipline als zijn grootste prestatie: "Ik studeer sinds mijn elfde elke dag vijf uur. Mijn grootste prestatie is dat ik dit blijf doen, zonder op te geven. Wat mij trots maakt is dat ik blijf leren en mezelf inspireer om nieuwe dingen in de muziek te ontdekken."

"Muziek is als het vertellen van een verhaal."

Toch blijft hij ook dromen over de toekomst. "Ik wil ooit een avondrecital in de Kleine Zaal van het Concertgebouw geven, mijn eigen soloprogramma," vertelt Maxim ambitieus. Verder hoopt hij zijn muziekschool uit te breiden, een concertserie voor de Joodse gemeenschap op te zetten, zijn hele leven concerten te blijven geven en mensen te inspireren met zijn muziek. "Muziek is als het vertellen van een verhaal," benadrukt hij. "Daarom wil ik niet alleen de muziek laten horen, maar ook het verhaal erachter delen." •

Zie ook maximheijmerink.com. Zijn vertelconcert *Mendelssohn: een geniale familie* is op 9 juli (Concert bij Kaarslicht, Nicolaaskerk Vlieland), november (Amsterdam) en 7 december (Stadstheater Zoetermeer).

Intergenerationele impact

Podcastserie *Joods (over)leven*

TEKST RICO BRENTJENS FOTO KEKE KEUKELAAR

An de vooravond van de Internationale Herdenkingsdag voor de Holocaust bracht JMW samen met journalist, onderzoeker en columnist bij het Nieuw Israëlietisch Weekblad Ronit Palache de nieuwe podcastserie *Joods (over)leven* uit. Hierin gaat Ronit in gesprek met zestien Joodse Nederlanders van verschillende generaties die, elk op hun eigen manier, verbonden zijn met de Holocaust en de blijvende erfenis ervan.

Het idee voor de podcast ontstond uit Ronit's besef dat er in de toekomst geen Holocaustoverlevenden meer zullen zijn om hun verhalen te vertellen. Tegelijkertijd zag ze hoe generatieproblematiek en intergenerationeel trauma steeds meer aandacht krijgen in onze maatschappij.

"Het is frappant hoeveel mensen die ver na de oorlog geboren zijn, toch nog steeds zo veel met de Holocaust bezig blijven," zegt Ronit.

Het hedendaagse geopolitieke klimaat, zoals oorlog in Europa en Israël, lijkt daaraan bij te dragen en roept oude angsten bij jongere generaties op. Deze angsten zijn niet direct van hen, maar wel doorgegeven door hun ouders en grootouders.

Met dit besef wilde Ronit iets doen. Ze besloot een podcast te maken, omdat je daarin niet alleen de verhalen hoort, maar ook de manier waarop mensen praten, de toon die ze gebruiken en de kwetsbaarheid die ze tonen. Ze dacht meteen aan JMW voor de serie. "JMW is een veilige plek voor Joodse Nederlanders om te praten over complexe kwesties, zoals trauma en generatieproblemen,

met professionals die begrijpen waar deze uitdagingen vandaan komen."

De impact van verzwegen verhalen

Het vinden van gesprekspartners verliep relatief makkelijk. "Als je hun taal spreekt en de situatie zonder oordeel begrijpt, willen mensen vaak graag delen wat ze meemaken, waarom ze voelen wat ze voelen en denken wat ze denken," vertelt ze.

Ook de huidige ontwikkelingen in de wereld, zoals het toenemende antisemitisme, waren geen belemmering voor mensen om met Ronit in gesprek te gaan. Voor sommigen was de situatie juist een aanleiding om mee te werken aan de podcast.

Ronit vond het belangrijk om een breed scala aan verhalen vast te leggen, van mensen die voor, tijdens en na de oorlog zijn geboren, tot de kinderen van overlevenden. "Elk verhaal is verschillend, het een schokkender of beter verteld dan dat van de ander, maar iedereen heeft een uniek verhaal."

De podcastserie bestaat uit zestien afleveringen, variërend van veertig minuten tot een uur. Tijdens de gesprekken, waarvoor ze bij de mensen thuis kwam, geeft Ronit haar gesprekspartners de ruimte om te delen wat voor hen belangrijk is. "Hiermee bepalen zij de koers van het gesprek," benadrukt ze.

Verhalen die niet mogen verdwijnen

In de afleveringen worden thema's besproken zoals de verschillende manieren waarop generaties de impact van de Holocaust ervaren en verwerken. Ronit zegt: "De eerste generatie zag zichzelf vaak niet als slachtoffer; hun focus lag op doorleven en weerbaarheid, waardoor er soms weinig ruimte was voor de gevoelens van de volgende generatie."

Dit roept meteen twee vragen op, want hoe gingen hun kinderen dan om met de oorlogsgeschiedenis van hun ouders? En waar hebben we het over als we spreken van typische tweede-generatieproblematiek?

Gesprekken met kleinkinderen lieten zien dat de invloed van de Holocaust ook bij hen voelbaar is. Hoe ervaren zij deze erfenis en hoe verhoudt hun Joodse identiteit

zich tot deze beladen geschiedenis? Ronit onderzocht deze vragen en verkende de vaak verzwegen, of juist benadrukte, verhalen over de Holocaust binnen Joodse families.

“Gereduceerd tot één aspect van hun identiteit.”

Een belangrijk thema in de gesprekken was de relatie tussen de Joodse identiteit en de Holocaust. Veel van Ronit's gesprekspartners gaven aan dat deze twee onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Toch bleek uit de gesprekken over generatielabels (zoals eerste, tweede of derde generatie) dat de betekenis van deze labels complex is.

“Veel mensen herkenden zich er niet direct in, maar uit hun verhalen bleek vaak juist wél hoe typerend voor een bepaalde generatie hun ervaringen waren,” legt Ronit

uit. “Het lastige van zulke labels is dat mensen het gevoel kunnen krijgen gereduceerd te worden tot één aspect van hun identiteit.”

De zestien afleveringen laten zowel angsten en eenzaamheid als weerbaarheid en kracht zien, en onderzoeken de blijvende impact van (on)vertelde verhalen, zelfs tachtig jaar later. JMW zet zich in voor het behoud van ervaringsverhalen van verschillende generaties Joodse Nederlanders en de beleving van hun Joodse identiteit.

Door deze verhalen vast te leggen, blijven ze bewaard en kunnen ze betekenis hebben voor iedereen in Nederland, met, of zonder Joodse achtergrond. De podcastserie is een manier om deze verhalen laagdrempelig te maken voor een breder publiek, zodat we blijven leren van het verleden en deze verhalen niet verloren gaan. •

Wilt u graag onze nieuwe podcastserie beluisteren? Deze is beschikbaar op Spotify, Deezer en Apple Podcasts.

Dinsdag 20 mei 2025

Joods Antwerpen ontdekken

Op **dinsdag 20 mei** organiseren **JMW** en **Joffie Koffie Rotterdam** een dagtocht naar Joods Antwerpen. We reizen gezamenlijk per bus vanuit Rotterdam naar Antwerpen. We bezoeken een synagoge en maken een wandeling door de Joodse buurt, waar we onderweg stilstaan bij bijzondere plekken en verhalen over het dagelijks leven van de gemeenschap. In de middag genieten we van een koosjere lunch. Samen ontdekken we de rijke geschiedenis en cultuur van Joods Antwerpen.

Aanmelden of meer informatie

Heeft u zin om mee te gaan? Stuur dan een mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar **088 - 165 22 00**. Aanmelden kan tot uiterlijk 13 mei. De kosten bedragen € 30,- inclusief lunch.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

JMW-, Catom-, Freyda- en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op joodswelzijn.nl/activiteiten en op freyda.nl/agenda. Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Stadstocht Utrecht:

Een dag vol ontdekkingen

Op **zondag 6 april** kunt u samen met JMW ervaren hoe de lente ontspringt in de prachtige stad Utrecht. De dag begint bij de historische Joodse gemeente. Hier luisteren we naar een presentatie over de geschiedenis en verhalen van Utrecht. Aansluitend bezoeken we het voormalige synagogegebouw, Broodhuis. Vervolgens verkennen we de stad tijdens een stadswandeling van ongeveer 3 kilometer en maken daarna een ontspannen boottocht over de singelgrachten van de historische binnenstad. De kosten bedragen € 20,- inclusief lunch. **Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of door te bellen naar 088-1652200.**

Gezamenlijk 4 mei herdenken

Wilt u op **zondag 4 mei** uw dierbaren in Joods gezelschap herdenken? Dit kunt u doen onder begeleiding van JMW door hun naam te noemen, een foto te laten zien, een gedicht voor te dragen of op een andere manier een herinnering te delen. Ook kunt u ervoor kiezen een steen met naam te laten schrijven, die u vervolgens bij het Namenmonument kunt plaatsen. Na afloop is er de mogelijkheid om gezamenlijk te lunchen. De kosten voor de lunch bedragen € 17,50 p.p. Eet u niet mee? Dan zijn er geen kosten aan verbonden. **Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of door te bellen naar 088-1652200.**

*Disclaimer: er kunnen wijzigingen in het programma plaatsvinden.

Joods Antwerpen ontdekken

Op **dinsdag 20 mei** organiseren JMW en Joffie Koffie Rotterdam een dagtocht naar Joods Antwerpen. We reizen gezamenlijk per bus vanuit Rotterdam naar Antwerpen. We bezoeken een synagoge en maken een wandeling door de Joodse buurt, waar we onderweg bijzondere plekken ontdekken en verhalen horen over het dagelijks leven van de gemeenschap. In de middag genieten we van een koosjere lunch. Samen ontdekken we de rijke geschiedenis en cultuur van Joods Antwerpen. De kosten bedragen € 30,-. **Aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl of door te bellen naar 088-1652200.**

Landelijke Joods Erfgoedfestival

Op **zondag 15 juni** organiseert JMW het landelijke Joods Erfgoedfestival in Hilversum. Het festival vindt plaats op een historische locatie. Tijdens de dag worden lezingen gegeven over het belang van Joods erfgoed. Vervolgens bespreken we ook hoe vrijwilligers een belangrijke rol kunnen spelen bij het behoud van Joods erfgoed, zoals het restaureren van synagogen en andere historische Joodse plekken. Onderdeel van het programma is een wandeling over het historische terrein van de locatie. We sluiten de dag af met een borrel en een erfgoedmarkt. Ontdek het rijke Joodse erfgoed en leer hoe jij kunt bijdragen aan het behoud ervan. De kosten bedragen € 15,-. **Aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl of door te bellen naar 088-1652200.**

Kunsthierfestival

Save the date! Op **zondag 22 juni** komen we samen in Utrecht voor een dag waarbij Joodse kunst centraal staat. We verkennen niet alleen de kunst zelf, maar ook de krachtige rol die creativiteit speelt bij het verwerken van emoties. **Meer informatie volgt binnenkort via onze website, nieuwsbrief en socialmediakanalen.**

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Breda

Finjan

Elke 2e woensdag van de maand van 10:00 tot 12:00 uur. Toegang kost € 5,-. Data: **9 april** (Pesach-brunch), **14 mei** en **11 juni**. **Graag vooraf aanmelden bij Tanya Simons via tanyasimons64@hotmail.com of door te bellen naar 06-22327053.**

Brunssum

Jiddisjkeit

De bijeenkomsten vinden **vijf keer per jaar plaats** met elke keer weer een ander thema. Toegang kost € 12,50. Data: **22 juni** (Seizoensafsluiting). **Voor meer informatie, neem contact op met Sophia via 06-24702356.**

Den Bosch

Bejachad

Op **dinsdag 15 april** vindt de Pesachviering plaats van 12:00 tot 15:00 uur. Toegang kost € 15,-. **Graag vooraf aanmelden bij Koos via koosdl@gmail.com. Na aanmelding ontvangt u de tijd en locatie.**

Dieren

Kletzmaar

Elke 1e donderdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang kost € 5,-. De Pesach-bijeenkomst kost € 7,50. Data: **17 april** (Pesach-viering in samenwerking met WIZO), **1 mei** (Pubquiz), **5 juni** (film) en **3 juli** (Seizoensafsluiting met muziek). **Graag vooraf aanmelden bij Marij Bachrach, via kletzmaarmee@gmail.com.**

Heerenveen

Mifgasjiem

Elke 3e woensdagochtend van de maand van 10:00 tot 13:30 uur. Toegang kost € 13,50 incl. lunch. Data: **16 april** (Pesach-viering), **21 mei** (Jom Jeroesjalajiem) en **18 juni** (Anders als anders).

Graag vooraf aanmelden bij Hans Meijer via hans_jil@yahoo.fr of bel Anna via 06-17038867.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke 3e donderdag van de maand wordt er van 09:30 tot 12:30 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd. Toegang kost € 5,- incl. koffie/thee en iets lekkers.

Data: **17 april** (Pesach, dus dat wordt weer matzes eten), **15 mei** (Jeroen Krabbé, bekende acteur, maar ook schilder) en **19 juni** (Ischa Meijer, was een tegendraadse interviewer).

Graag vooraf aanmelden bij Edith Bernards via 023-2002106 of edith.bernards@ziggo.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Elke 3e dinsdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur organiseert de ontmoetingsgroep in Rotterdam een gezellige bijeenkomst om nieuwe mensen te ontmoeten, vaak met een thema. Toegang kost € 5,-.

Data: **15 april** (Pesach-brunch van 11:00 tot 13:00 uur), **20 mei** (Dagtocht naar Antwerpen) en **17 juni** (Bijeenkomst).

Graag vooraf aanmelden bij Wim via 06-10276063 of

wim.l.denouden@gmail.com of bij Yvonne via 06-10920988 of y.denneboom@hetnet.nl.

Zaandam

Misjpoke aan de Zaan

Elke laatste woensdag van de maand is er een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, met regelmatig een thema. De bijeenkomsten vinden plaats van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang kost € 5,50. De Pesach-bijeenkomst kost € 10,-.

Data: **16 april** (Pesach-viering, let op dit is niet de laatste woensdag van de maand), **30 april** en **28 mei**.

Graag vooraf aanmelden bij Erna Houtkooper-Barend via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de tweewekelijkse JMW-nieuwsbrief ontvangen? Of heeft u vragen/wensen? Mail dan naar activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle mediene groepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

freyda
Over Joods leven

Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW

Lag Ba'Omer bijeenkomst

Op vrijdag 16 mei vieren we Lag Ba'Omer in Amsterdam! Geniet van muziek, gezelligheid en een sfeervol kampvuur. De perfecte gelegenheid om samen deze feestdag te vieren en elkaars gezelschap te waarderen.

Aanmelden kan via info@freyda.nl of door te bellen naar 088-1652200.

Kaas eten met Sjavoet

Op zondag 1 juni viert Freyda het Joodse wekenfeest Sjavoet met een gezellige kaasproeverij bij een bekende fromagerie in Amsterdam. Samen genieten we van bijzondere kazen en delen we verhalen in een warme en sfeervolle setting. Deelname kost € 20,-.

Aanmelden kan via info@freyda.nl of door te bellen naar 088-1652200.

JPride

JPride organiseert iedere maand een evenement in een informele en gezellige setting voor Joodse-queer twintigers en dertigers in Amsterdam. De voertaal is Engels.

Data: **16 mei** (Shabbat dinner), **1 juni** (Sjavoet FLINTA event) en **29 juni** (Jom HaVoetvbal).

Heb je vragen of wil je meer informatie over JPride? Stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Wil je meer weten over Freyda of wil je nog iets vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via info@freyda.nl. Volg je ons eigenlijk al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Of wil je columnist(e) worden op Freyda? Kom met ons in contact via sociale media of via info@freyda.nl!

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW, voor iedereen van 60+ met een Joodse achtergrond en/of partner. Lev is geopend tijdens activiteiten van maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur en op vrijdagochtend tot 12:00 uur. Voorafgaand aan onze activiteiten, zoals filmvertoningen en lezingen, is er de mogelijkheid om gezamenlijk bij ons koosjer te lunchen. Voor vragen over de activiteiten of om u aan te melden, stuur een mail naar lev@joodswelzijn.nl of bel 088-1652255.

Wegens de Joodse en Nederlandse feestdagen is Lev gesloten op **12 en 21 april**, **5 en 29 mei**, **2 en 9 juni 2025**.

Maandag Matinee

De 1e maandagmiddag van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen te lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten we met de film. Na afloop kan nagepraat worden met koffie/thee. Deelname kost € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 (alleen film).

De volgende matinee's zijn op: **12 mei, 16 juni en 7 juli 2025.**

Joodse cultuurgeschiedenis

Iedere dinsdagmiddag van 14:00 tot 15:30 uur neemt Victor Brilleman ons mee in de boeiende wereld van de Joodse cultuurgeschiedenis. Hij bespreekt tal van onderwerpen: Joodse kunstschilders zoals Max Liebermann en de gebroeders Verveer, maar ook graficus Samuel Jessurun de Mesquita en vader en zoon Israëls. Uiteraard komen Joodse schrijvers ook aan bod. Deelname kost € 20,- voor vier lessen.

Tai Chi Chih

Iedere woensdagochtend van 10:15 tot 11:15 uur onder begeleiding van docente Marcella Levie. Tai Chi Chih is een serie van 20 bewegingen die iedereen kan doen, ongeacht leeftijd of lichamelijke kracht. Het kan zelfs zittend gedaan worden. De bewegingen zijn fijn om te doen, vloeiend en langzaam, activeren de lichaamsenergie (chi) en bevorderen de gezondheid. Vanwege de grote interesse willen we een nieuwe groep starten op vrijdagochtend van 10:15 tot 11:15 uur.

Bent u geïnteresseerd, stuur dan een mail naar Lev. Deelname kost € 7,-.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere donderdagochtend van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien en nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50.

Verder hebben wij ook nog onze wekelijkse activiteiten:

Wandelen met Lev, lezingen, schilderen en tekenlessen, conversatie Ivriet, online voorlezen en nog veel meer.

Informatie en aanmelden via lev@joodswelzijn.nl of via **088-1652255** (Lev secretariaat).

Catom is het Israëlische label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

מפגשים בכ"ף

Elke laatste donderdag van de maand is er een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+ Israëli's, van 10:30 tot 12:30 uur. Deelname kost € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **22 mei** (Lezing van Channa Zaccai over Israëli's in Nederland) en **26 juni** (Seizoensafsluitende bijeenkomst). [Meer informatie en/of aanmelden kan bij Gili via 06-45505723 of bij Helen via 06-46310615.](#)
Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in Ivriet te kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen op dinsdag of donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur, de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00 uur. Deelname kost € 10,-. De voertaal is Ivriet.

Data: **donderdagochtend 22 mei** (Lezing door psycholoog Ziv Horev over de impact van migratie op je relatie) en **donderdagavond 19 juni** (Lezing door Daniel Shalgi over de geheimen van AI).

[Meer informatie en/of aanmelden kan bij Eynat via 06-83786000.](#)

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

שעת סיפור ספיר (Voorleesuurkje voor de kleintjes) in Amstelveen

Een paar keer per jaar wordt er een voorleesuurkje in Ivriet, inclusief een activiteit, voor de kleintjes georganiseerd. De doelgroep is van 2 tot en met 9 jaar. Er zijn ook hapjes en drankjes. Deelname kost € 4,-. De voertaal is Ivriet.

Data: **10 april** (Pesach-bijeenkomst), **15 mei** (Lag Ba'Omer-viering), **15 juni** (Sjaat Sipoer neemt deel aan de Hebreeuwse Boekenweek in Amsterdam van 14:00 tot 17:00 uur) en **22 juni** (Sjaat Sipoer neemt deel aan de Hebreeuwse Boekenweek in Den Haag van 13:00 tot 17:00 uur). [Meer informatie en/of aanmelden kan bij Tamar via 06-21992840.](#)
Extra info: de locatie wordt bekend gemaakt na aanmelding.

Jom Ha'Atsmaoet evenement

Op **zondagavond 18 mei** organiseert Catom, in samenwerking met verschillende Joodse organisaties, de 77ste verjaardag van Israël. Tijdens de viering is er een stand-up comedyshow van stand-upcomedian Shahar Cohen. Na afloop is er een Israëlische afterparty. De viering vindt plaats in Amsterdam vanaf 19:30 en de voertaal is Engels. [Meer informatie volgt spoedig via de nieuwsbrief van Catom of via haar socialemediakanalen.](#)

[Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, bezoek en volg onze Facebookpagina en/of Instagramaccount! Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: \[catom@joodswelzijn.nl\]\(mailto:catom@joodswelzijn.nl\).](#)

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

Ajax oorlogsslachtoffers

Ajax vraagt om uw hulp. Er is onderzoek gedaan naar oorlogsslachtoffers binnen de club, wat zeventien namen heeft opgeleverd van leden en donateurs die in de oorlog zijn omgekomen. Ter nagedachtenis is vorig jaar een plaquette onthuld op sportcomplex

De Toekomst. Van velen is het lot nog onbekend of de identiteit niet vast te stellen. Zo is deze foto (omstreeks 1940) ontdekt met twee onbekende Joodse jeugdspelers. **Herkent u de foto of de jongens?** Of heeft u andere informatie over Ajax in de Tweede Wereldoorlog?

Neem dan a.u.b. contact op met erfgoed@ajax.nl. Wij zijn u zeer dankbaar!

Familie Henri en Mietje Norden

In de oorlog schrijft de Amsterdamse koopman Henri Norden, een wanhopige brief gericht aan "zijn beste vriend Jan". Dit is Jan Berkelaar, een Vinkeveener, geboren in 1910. Hij is lid van de ondergrondse, die in het dorp Vinkeveen actief is. Of Jan zo snel mogelijk naar Amsterdam wil komen. Niet voor zaken, maar om een persoonlijke kwestie. De bewoordingen in de brief doen wanhoop vermoeden.

Of Jan er vooral met niemand over wil spreken. Henri Norden smeekt Jan om een fiets mee te brengen. Deze Henri Norden staat geregistreerd als Jood. Hij en zijn vrouw Mietje worden op 30 september 1942 vermoord in Auschwitz. Ze zijn dan allebei 25 jaar. Ook vier zussen van Henri en hun partners komen in vernietigingskampen om het leven. De dochter van Jan koestert deze aangrijpende brief. Wij zijn op zoek naar familie of kennissen van de familie Norden. Mogelijk met foto van de gehele familie. Voor meer kennis en achtergrond van Henri en Mietje.

Informatie graag naar marjolein-stappers@hotmail.com

Jacob da Silva Rosa

Voor de aanvraag van een Stolperstein voor Jacob da Silva Rosa (1886 – 1943), vóór en tijdens de oorlog bibliothecaris van Ets Haim, zijn wij op zoek naar verwanten van zijn vrouw Helena Sarphatie. Zij was een van de tien kinderen van Raphaël Sarphatie (1860-1943) en Mietje Blitz (1862-1939), waarvan er drie de Sjoa hebben overleefd. Deze Joseph Elia Sarphatie (1895-1981), Abraham Sarphatie (1897-1974) en Benjamin Sarphatie (1899-1973) waren, volgens gegevens van het stadsarchief, woonachtig in Amsterdam-Zuid of Amstelveen. Is er iemand die ons met een van hun nazaten in contact kan brengen?

Reactie graag naar jelka.kroger@jck.nl

Bar/Bat Mitswa's en Choepa op maat

Veel mensen zoeken naar nieuwe manieren om belangrijke momenten in het leven te vieren die passen bij hun (vaak gemengde) joodse achtergrond. Ben je op zoek naar een manier om de B' Mitswa van je kind(eren) te vieren? Of wil je een bruiloft met een Joods tintje? Ik help je graag om deze belangrijke "Rites de Passage"

vorm te geven en er een geweldige dag van te maken.

Meer informatie op www.marcellalevie.nl of stuur een mailtje naar mklevie@gmail.com

Zing mee in ons koor Sjier Chadasj

Ervaar het plezier om de prachtige oude én nieuwe Joodse melodieën in sjoel tot leven te brengen. De gemeenteleden te ontroeren en bij te dragen aan een onvergetelijke ervaring voor jou en iedereen in sjoel. Interesse? Kom een keer kijken op maandag avond.

Meld je hiervoor aan bij sjierchadasj@hotmail.com

Foto Eddy Hamel gezocht

Voor mijn boek over Ajax voetballer Eddy Hamel (Ajax 1922-1930) zoek ik foto's van zijn gezin: is er iemand die weet of en welke fotograaf er was in de buurt van zijn laatste adres Rijnstraat 145 II? Dit is vanaf 17 april 1940 tot zijn arrestatie 27-10-1942. Op 19-4-1938 werden zijn tweeling zoons Robert en Paul geboren, daarvan zal wel een familiefoto zijn gemaakt. Ik zoek ook nog steeds mensen die Eddy en zijn gezin gekend hebben en misschien foto's hebben.

Informatie graag naar Paul Beek, paulbeek_1956@yahoo.com

Familie Reichenberger

De Stichting Struikelstenen Rheden wil graag in contact komen met familieleden van Mie Reichenberger in Israel. Mie/Meira is in 1924 in Doetinchem geboren en in 1948 in Israel overleden. Wij zoeken kinderen en/of kleinkinderen van Jet Douwes-Reichenberger en kinderen en/of kleinkinderen van Benjamin Reichenberger.

We zijn bereikbaar op info@struikelstenen-rheden.nl en per telefoon +31619669600.

Je kan een sjoekertje sturen naar benjamin@joodswelzijn.nl.

Deadline Zomer nummer: 23 mei 2025.

Gespreksgroepen

Kun je goed luisteren? En deel je graag jouw ervaringen? Dan is een gespreksgroep iets voor jou. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je vindt herkenning in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Verlies en Rouw (eind april 2025 in Amsterdam)

Verlies treft ons in alle levensfasen; een dierbare overlijdt, een relatie eindigt, of er is sprake van verlies van gezondheid, werk, een ideaal of toekomstperspectief. Rouw is een normale en gezonde reactie op verlies. Iedereen rouwt op zijn of haar eigen manier en in eigen tempo. Deze groep is speciaal gericht op nabestaanden. In onze verlies- en rouwgroep bieden we een veilige plek om ervaringen te delen en steun te vinden bij anderen die een dierbare hebben verloren. De groep bestaat uit minimaal zes deelnemers en komt zes keer samen. Tijdens de bijeenkomsten is er ruimte voor herkenning, steun en handvatten om het verlies een plek te geven in ons levensverhaal.

Kind van een ouder die de oorlog heeft meegemaakt (april en herfst 2025 in Amsterdam)

Als kind van een oorlogsoverlevende(n), de zogenoemde tweede generatie, ben je grootgebracht met het oorlogsverleden van je ouder(s). Dit kan grote invloed op je leven hebben. Je zoekt bijvoorbeeld pas op latere leeftijd hulp, omdat je je niet realiseert dat je klachten gerelateerd zijn aan de oorlogservaringen van je ouder(s) of vanuit een gevoel dat je klachten er minder toe doen. Vaak vind je dat je het verdriet van de oorlog niet voor jezelf mag opeisen. Dit maakt het verwerken van die emoties alleen maar moeilijker,

waardoor eenzaamheid een sluipend, bijkomend probleem kan worden. Dit traject biedt daarom bij JMW een grote mate aan herkenning.

Beeldende Therapie (na de zomer 2025 in Amsterdam)

Niet voor iedereen is het even makkelijk om over gevoelens te praten. Misschien voel jij je meer op je gemak om te praten als je bezig bent met iets anders, of vind je het juist lastig om je in woorden uit te drukken. Beeldende therapie wordt voorgesteld als een alternatieve vorm van communicatie en een uitlaatklep voor degenen die affiniteit hebben met creatief werk. Tijdens zes bijeenkomsten werken we met verschillende beeldende materialen, zoals verf of krijt, en komen er diverse persoonlijke thema's aan bod. Hierbij is het eindresultaat niet van belang; het gaat puur om de ervaring. Na elke opdracht bespreken we gezamenlijk het eindresultaat en hoe het was om de opdracht uit te voeren.

Cursus creatief schrijven (april 2025 in Den Haag)

Schrijven kan helpen om ervaringen, problemen en emoties te verwerken. In deze cursus ontdek je de kracht van het opschrijven van persoonlijke ervaringen. Schrijf jouw persoonlijke ervaringen en leer van anderen in een veilige en ondersteunende omgeving. Tijdens de bijeenkomsten ga je aan de hand van verschillende onderwerpen aan het werk. De door jou geschreven

stukken worden, als je dat wilt, aan elkaar voorgelezen. Je ontvangt hierop feedback van de andere deelnemers en de groepsbegeleiders. Alle door jou geschreven stukken samen, vormen een 'mozaïek van je leven'. Doe mee en laat je verrassen door de kracht van creatief schrijven.

Leven in de schaduw van conflict (na de zomer 2025 in Amsterdam en Rotterdam)

Na anderhalf jaar oorlog in Israël is de impact enorm. Gevoelens van angst, onzekerheid, woede, schaamte en machteloosheid overheersen ons dagelijks leven. Deze situatie en gevolgen raken ons allemaal, ongeacht of je werkt, studeert of een ander pad bewandelt. Tijdens drie bijeenkomsten, om de twee weken, bieden wij een veilige omgeving waar het de bedoeling is dat deelnemers zich (h)erkend en begrepen voelen in hun emoties. Of je nu werkt of studeert, deze ruimte is er voor jou om je verhaal te delen en steun te vinden. Samen met elkaar gaan we de thema's rouw, weerbaarheid en identiteit dieper verkennen. Leer van elkaar, deel ervaringen en vind kracht in verbinding. Samen vinden we steun, troost en hoop.

Zorgen voor een dierbare (mei 2025 in Amsterdam)

De zorg voor een naaste is een mooie maar kan ook zware taak zijn. Je zorgen maken om een naaste is misschien nog wel zwaarder. Bij de gespreksgroep

Zorgen voor een dierbare kun je terecht voor allerlei vragen en voor hulp- en/ of ondersteuningsmogelijkheden. Familie en vrienden weten niet altijd wat jij als mantelzorger meemaakt, en je wilt hen ook niet belasten met jouw zorgen. Daarom kan het fijn zijn om met anderen te praten die in een vergelijkbare situatie zitten. Zij kunnen je begrip, steun en nieuwe perspectieven bieden. Hierdoor krijg jij mogelijk ook weer nieuwe inzichten. Stap die drempel over, meld je aan voor de gespreksgroep, deel je ervaringen met anderen en vergeet vooral niet om goed op jezelf te letten.

Voor alle groepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen. Deelname kost €10 per sessie.

Meer informatie en aanmelden: via spreekuur@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-165 22 00.

B E N J A M I N

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen (in Nederland).
- Ik wil de Benjamin in het buitenland ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam ..... Voorletters .....

Adres .....

Postcode en woonplaats .....

Land .....

Email ..... Handtekening .....

- Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig medewerker van JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Marianne Fuchs
Voormalig medewerker van JMW

Jolan Toff
Voormalig medewerker van JMW

Jessica Polak
Achtergrond in de cultuursector

Rico Brentjens
werkzaam bij JMW

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar info@joodswelzijn.nl

Huidige leden: Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak, Femke Roos (*voorzitter*) en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTriPHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTriPHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 - 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & freyda.nl

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6
(Station 026)
6842 CV Arnhem

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev - Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

Joods Erfgoed- festival

Op zondag 15 juni
organiseert JMW het
landelijke Joods
Erfgoedfestival.
Het festival vindt plaats
op een historische locatie
in Hilversum.

In alle Nederlandse provincies heeft Platform JEI de afgelopen twee jaar het Joodse erfgoed verkend. Iedereen met belangstelling voor Joods erfgoed is daarom van harte welkom op dit landelijke evenement.

Tijdens de dag geven cultuurhistoricus **Daniël Metz** en andere relevante sprekers een lezing over het belang van Joods erfgoed. Vervolgens bespreken we ook hoe vrijwilligers een belangrijke rol kunnen spelen bij het behoud van Joods erfgoed, zoals het restaureren van synagogen en andere historische Joodse plekken. Onderdeel van het programma is een wandeling over het historische terrein van de locatie. We sluiten de dag af met een borrel en een erfgoedmarkt. Ontdek het rijke Joodse erfgoed en leer hoe jij kunt bijdragen aan het behoud ervan.

Tijd: 11:00 tot 17:00 uur. **Kosten:** €15,-.

Aanmelden

Benieuwd naar het festival? Stuur een mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl (tav. Daniël Metz) of bel naar **088 - 165 22 00**. Er is voldoende parkeergelegenheid op de locatie.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een
Joodse achtergrond en/of partner.

FOTO: DANIËL METZ